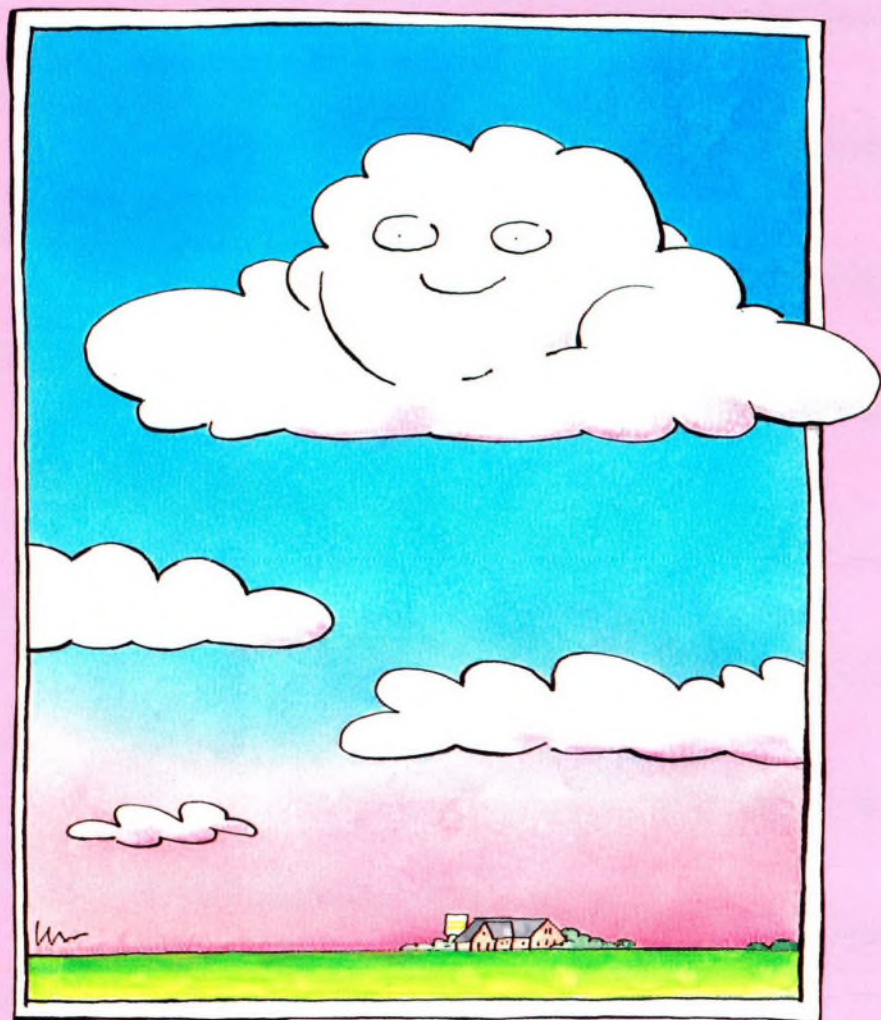

Liesbeth Mok

Kinderdroom

Verhaal van een ivf-behandeling

Ten Have / Baarn

Kinderdroom

LIESBETH MOK

Kinderdroom

verhaal van
een ivf-behandeling

TEN HAVE / BAARN

© 1994 Liesbeth Mok

Ontwerp omslag: Len Munnik

Zetwerk: Tekstbureau Tov, Berchem

Verspreiding in België: Uitgeverij Westland n.v., Schoten

ISBN 90 259 4518 X

Behoudens uitzondering door de Wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, c.q. de uitgeefster van deze uitgave, door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem/haar (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of anderszins, hetgeen van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

De uitgeefster is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd door derden verschuldigde vergoeding voor kopiëren als bedoeld in artikel 17 lid 2 Auteurswet 1912 en in het K.B. van 20 juni 1974 (Stb. 351) ex artikel 16b Auteurswet 1912 te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

Op de vrouwenzaal stonden tien ijzeren bedden. Sinds haar opname, enkele uren daarvoor, was Zwaantje al heel wat over de andere patiëntes te weten gekomen. Alleen van een Hollandse vrouw, rechts van haar, wist Zwaantje niets. De vrouw luisterde in een zelfverkozen isolement uur na uur door de koptelefoon van een walkman naar muziek.

De afdeling was nog niet gemoderniseerd. De wanden waren van een rustgevend lichtgroen, de ramen zaten te hoog om naar buiten te kijken, alleen het gekraak van gesteven verpleegstersuniformen ontbrak. Ondanks de korte tijd dat Zwaantje nu was opgenomen, bestond er voor haar alleen nog deze ene ziekenhuiszaal.

Links van haar lag Maria aan een bloedinfuus. Zij was een Argentijnse ballinge. Haar man had de klachten van de zwangere Maria aan de huisarts overgebracht. De arts had de kwestie telefonisch afgehandeld omdat hij het te druk had om langs te komen. Zij kreeg thuis een miskraam. Een hevige bloeding volgde. Haar man had de dokter gelaten voor wat hij was en een ambulance laten komen.

Maria was zwak, maar kwaad.

'Ik heb mijn eigen land moeten verlaten. Het werd te gevaarlijk. Op een dag werd ik in Buenos Aires voor mijn huisdeur gearresteerd en meegenomen voor verhoor. Het behoorde tot de standaardvragen of je joods bent. Ik had het niet overleefd als ik de waarheid had gesproken. Nu werd ik alleen mishandeld. De situatie in mijn land is onleefbaar, maar wat mij nu hier is overkomen, had me daar niet kunnen gebeuren. Als ik beter ben, zal ik die huisarts te spreken vragen. De loel.'

Zwaantje schoot in de lach om de Spaanse tongval, die met Maria's kwaadheid toenam. Maria keek Zwaantje kritisch aan.

'Ik ben ook joods', hoopte Zwaantje het goed te maken.

Maria hief haar hand, die vast zat aan transparante slangen gevuld met donkerrood bloed, en liet die weer zwaar neervallen, ten teken dat het in orde was.

'Mijn eigenlijke naam is Miriam. Ik ben nog wat van streek. Sorry.'

Tegenover Zwaantje zat een grote, Antilliaanse vrouw rechtop in bed. Zij lichtte de metalen deksel van de ziekenhuismaaltijd en kreunde van teleurstelling. Ze plaatste de deksel terug, schoof de bedtafel opzij en stapte uit bed. Halverwege de gang was een telefoon.

'Ja, het is Jacqueline hier. Ja, ik mag uit bed. Zeg, vraag jij aan mijn man of hij straks wat te eten mee wil nemen. Iets lekkers, een beetje pittig graag. Bedankt, hoor. Dag.'

Zwaantje en Maria bekeken het bord kleurloze eten. Gekookte kip met aardappelen en verkookte bloemkool. Jacqueline kwam terug op zaal. Alle vrouwen in bed keken haar vragend aan, hopend dat zij de reden van haar ziekenhuisopname zou onthullen.

'Straks neemt mijn man eten mee. Eigenlijk zou hij zich laten steriliseren, want er zit maar dertien maanden verschil tussen onze twee kinderen. Ik hoefde van hem niet mee, want het zou poliklinisch gebeuren. Hij heeft het twee keer geprobeerd. Twee keer is hij naar het ziekenhuis gegaan en twee keer is mijn man terug naar huis gekomen. Hij durfde niet!' Alleen de vrouw in het bed rechts van Zwaantje lachte niet mee.

Joost was als eerste bezoeker gearriveerd. Hij merkte dat Zwaantje gespannen was.

'Valt het een beetje mee, hier?'

'Helemaal niet. De vrouwen zijn wel aardig, behalve zij van hiernaast. Het personeel is van een uitzendbureau. Ze weten niets.'

'Dat zal toch wel een beetje meevallen.'

'Het is echt ontzettend. En die rottige operatie ook.'

'Je hebt er anders lang genoeg mee rondgelopen.'

'Misschien pak ik morgenochtend wel gewoon mijn spullen en ga ik weg, als ik het te eng vind.'

'Nee, dat doe je niet, dat laat je uit je hoofd. Het zijn maar amandelen. Je vraagt gewoon om een pil als je vannacht niet kunt slapen', zei Joost op dicteersnelheid.

'Kijk, Joost, daar komt een smeris aan. Wat komt die hier doen?'

Er verscheen een agent met een geelblonde hangsnor in de deuropening. Hij hield in zijn ene arm een grote boodschappentas en op de andere een baby. Een peutertje racete de zaal in. De politie-agent zocht met zijn ogen de zaal af, bed voor bed. Zijn blik bleef rusten op Jacqueline, die net achter de deur lag. Toen ze elkaar zagen, begon hij te lachen en zijn snor week uit-een. Hij legde zijn pet op het nachtkastje van zijn vrouw. Uit de tas haalde hij een roodgeruit tafelkleed, dat hij op haar bed uitspreidde en daarop stalde hij de meegebrachte maaltijd als een picknick uit. Zwaantje en Maria keken elkaar lekkerbekkend aan.

Zwaantje had afscheid van Joost genomen alsof ze elkaar niet zouden weerzien. Met de radio die Joost op haar verzoek nog had meegenomen, deed zij niets.

'Ze hebben een laparoscopie gedaan.'

Zwaantje keek opzij waar het geluid vandaan kwam. Het was haar buurvrouw in het rechterbed.

Niet echt geïnteresseerd trok Zwaantje haar wenkbrauwen op om te laten zien dat zij het niet had verstaan.

'Een kijkoperatie, om te zien of mijn eileiders goed doorgankelijk zijn. Dat blijken ze dus niet te zijn. Misschien moeten ze worden geopereerd om ze weer open te maken. Ik zal nooit zo maar in verwachting kunnen raken.'

Het kind! Sinds Zwaantje in het ziekenhuis was gekomen, had zij nog niet aan haar eigen kind gedacht. Hun kind, dat zou worden geboren als zij eenmaal zwanger zou worden. Prompt zag zij weer voor zich hoe hun toekomstige kind eruit zou komen te zien en hoe het zat te spelen op het gras.

'Misschien kan ik nooit een eigen kind in de ogen kijken!'

Hoe theatraal, dacht Zwaantje. Zijzelf zou dolgelukkig zijn als zij in verwachting zou raken. Een kind was meer dan welkom, maar het was graag of niet. Een neusoperatie was al erg genoeg.

'Ik probeer het zelf al bijna een jaar', zei Zwaantje als troost tegen haar buurvrouw.

'Dan moet je je maar eens laten nakijken', was haar bitse antwoord.

'Het is al een ramp dat mijn amandelen eruit moeten. Voor de derde keer.'

De buurvrouw verbrak het contact door haar hoofd af te wenden.

Zwaantje hoorde hoe de andere patiëntes regelmatig ademden. Omstreeks middernacht vroeg zij de nachtzuster om een slaappil en na uren te hebben gesluimerd, viel zij uiteindelijk in slaap. De volgende ochtend werd zij gewekt en kreeg als ontbijt een valiumtabletje aangeboden, dat zij innam. De medicijnen haalden haar over de grens waardoor zij de controle over haar gedachten verloor, maar toch net bij bewustzijn bleef.

'Gaat u met ons mee, mevrouw De Vries?'

De stem van de verpleegster had van veraf geklonken. Zij hoefde haar ogen niet te sluiten om te voelen dat de trein schommelde en bonkte. Nog even en zij zou zich laten meevoe-
ren, onder de poort door waar een wissel de rails splitste. In haar droom mocht zij zelf kiezen welke weg zij nam. De ene leidde naar de dood, de andere leidde naar de dood.

Zwaantje gleed verder, nu door koele gangen. Zij verloor

haar oriëntatie en wist dat zij nooit de weg zou kunnen terugvinden. Er was iemand die haar probeerde gerust te stellen. Dat begreep zij uit de toon van de klanken, want de woorden verstond zij niet. Ze rook een gemene stof, onontkoombaar. Ze lag op de brancard, maar wilde in een diepte vallen.

‘Is er iemand die mijn hand wil vasthouden?’ hoorde Zwaantje haar eigen stem vragen. Maar iedereen leek vertrokken. Ze was alleen.

Een jaar lang hadden Zwaantje en Joost zich op kinderen krijgen geconcentreerd. Zonder resultaat. Het was onbegrijpelijk, temeer daar Joost kinderen bij zijn eerste vrouw had en het in Zwaantjes familie voor de vrouwen nooit een probleem was geweest om in verwachting te raken. Haar moeder, zussen, tantes en nichten waren allemaal erg vruchtbaar. Van tocht op de gang werden zij niet verkouden, maar zwanger. Op verjaardagen spraken moeder en tantes grinnikend, maar hoorbaar, hoe de zwangerschap door de kier tussen deur en drempel van de slaapkamer naar binnen leek te glippen. De zussen en nichten namen slechts zijdelings deel aan deze repeterende familielegende, druk als zij waren om hun kinderen te behoeden voor teveel gesnoep en ongelukjes in huis.

‘Zus, haal jij even de koffie uit de keuken; de thermoskan staat nog hier.’

‘Zwaantje is de naam, Zwaantje. En goed, ik zal de koffie wel gaan halen. Geef de thermosflessen maar mee.’

Lina was vier jaar geworden en dus al erg groot. Zij was de dochter van Carry, die haar dochter slechts voluit bij haar naam noemde als zij iets had uitgespookt. Vrijwel de hele vrouwelijke tak van de familie had zich weten vrij te maken en was op Lientjes partijtje present. Behalve Joost, waren de echtgenoten, verloofdes en vrienden aan het werk gebleven. Zelfs Peter, die in een wachtgeldregeling zat, had geweigerd mee te gaan naar een verjaarthee op vrijdagmiddag.

In de keuken zette Zwaantje een ketel water op voor de thee en spoelde de twee identieke thermosflessen om. Ze pakte er een, vergewiste zich ervan dat het de juiste was en goot de blauwgeglazuurde vaas, die bij het bejaarde koffiezetapparaat

dienst deed als kan, leeg in de thermosfles.

Joost kwam de keuken binnen.

'Ik begrijp niet hoe jullie dat bocht kunnen drinken', zei hij, wijzend op de koffiemachine, die bij het warmhoudplaatje rondom was gebarsten door oververhitting.

'Hij is nog van tante Ella geweest. Een Canadese aanbidder van haar heeft hem in een pakket opgestuurd. Met twee pakken gemalen koffie erbij. Vacuümverpakking bestond toen nog niet, dus de koffie was ontzettend smerig. Tante Ella zag niets meer in het hele apparaat. Dus heeft zij het aan mijn moeder gegeven. Als die aanbidder zijn cadeau met de luchtpost had verzonden, in plaats van per boot, had hij misschien nog enige kans gemaakt en was tante Ella met hem getrouwd, in plaats van met oom Daan.

'En daarom is de koffie hier al veertig jaar lang niet te zuipen.'

'Maar dat komt omdat je er geen warme melk in neemt.'

Zwaantje snoof aan de rand van de andere thermosfles, waaraan een vage theelucht kleefde.

'Maar de thee is heerlijk.'

'Dat komt door...' Zwaantje legde haar hand op haar onderbuik. 'Ik voel me niet goed.'

Onmiddellijk bezorgd stond Joost naast haar.

'Rechtsonder in mijn buik voel ik iets kloppen. Het was een paar uur verdwenen, maar nu is het er weer.'

'Morgen laat je je meteen onderzoeken.'

'Ik zal wel moeten'.

Zwaantje nam in elke arm een thermosfles en liep naar de kamers en suite vanwaaruit een gemeenschappelijk gelach opwelde. Het was juist aan het besterven toen Zwaantje de deur van de woonkamer met een elleboog opende. Ze keek naar haar moeder, trok vragend de wenkbrauwen op en hief met een kort rukje haar kin. Met haar hak duwde zij de deur achter zich dicht.

Door ontkennend met haar hoofd te schudden beduidde mevrouw De Vries dat haar dochter een voorvalletje had gemist.

‘Ik kan het niet navertellen, zoals die Lientje naar Lot keek en zij alletwee stonden te stampvoeten.’

De ruzie tussen de peuters was inmiddels weer gesust door de respectievelijke moeders en dankzij de bemoeienissen van de overige volwassenen opnieuw ontvlamd.

De heibel stond op het punt naar de andere kinderen over te slaan, toen Joost door de andere deur naar binnen kwam. Hij glimlachte vaag naar niemand in het bijzonder. Hij hielp Zwaantje, die als een koorddanseres tussen kinderhandjes en losse stukken speelgoed manoeuvreerde, met het ronddelen van de gevulde kopjes, bekers limonade en taart, en installeerde zich met zijn thee op een gemetseld stuk steen bij de haardplaats naast een stapel Donald Ducks.

De sjabbeskaarsen waren opgebrand. Zwaantje sloot de voordeur af en deed alle lichten uit. De kinderen van Joost, die om het weekeinde bij hun vader kwamen logeren, lagen op hun gemeenschappelijke kamer te slapen. De oudste snurkte op zijn rug en het meisje sliep vol overgave op haar zij. In het echtebed lag Joost te lezen. Hij legde zijn boek opzij. Ze vrijden op een prettige manier, al hoopten beiden, net als bij de voorgaande keren, te veel op een zwangerschap om er echt iets bijzonders van te maken.

’s Morgens werd Zwaantje wakker met een lichaam dat totaal anders aanvoelde dan toen zij was ingeslapen. Haar huid zat als een vlies over veel zacht vlees gespannen. Ze stompte Joost wakker.

‘Moet je mij voelen! Ik ben zo zwanger als een tomaat.’

‘Wat moeten wij dan tegen die gynaecoloog zeggen?’ reageerde Joost ontzet. ‘Wij staan daar voor aap.’

Hij omvatte Zwaantje met beide handen.

'Honderd procent in verwachting', constateerde hij. Zij lachten elkaar met hun ogen toe. Voor het eerst in lange tijd hadden zij echt zin in elkaar.

De wachtkamer van de gynaecoloog zat vol met zwangere vrouwen. Sommige aanstaande vaders probeerden er begripvol mede-zwanger uit te zien, maar het gros zat sullig naast de dikke buik van hun vrouw met haar schoudertas op zijn schoot.

'Mevrouw en mijnheer De Jongh, kamer twee', raspte de luidspreker.

Haastig pakten Joost en Zwaantje hun spullen en gingen de spreekkamer binnen. Te verlegen voor zijn leeftijd en status glimlachte de dokter naar hen. Zwaantje wist niet of het onbevangingheid of een pose was. Ze gaf hem het voordeel van de twijfel en vatte ferm zijn uitgestoken hand.

'Wat kan ik voor u doen?'

Zwaantje gniffelde en liet Joost aan het woord.

'Eigenlijk niets, geloof ik, dokter. Ik bedoel: ons probleem is waarschijnlijk al opgelost.'

Joost zat met rechte rug op de rand van de hardblauwe bezoekersstoel en schoot zijn pijn.

'Mijn vrouw is al in verwachting, ziet u.'

'Dat zou mooi zijn. Eén op de tien vrouwen die hier op het consult komt in verband met vruchbaarheidsproblemen, is zwanger. Misschien uit schrik voor het onderzoek.' De arts lachte weer verlegen. 'Ik kan het anders niet verklaren, om het zo maar eens te zeggen. Hebt u misschien toevallig een flesje ochtendurine meegenomen, mevrouw?'

Triomfantelijk viste Zwaantje een jampotje uit haar tas.

'Ik zal het *cito* laten onderzoeken. Dan zien wij elkaar straks terug.'

Zwaantje en Joost liepen door prefab-gangen naar het laboratorium. Zwaantje hield het glazen potje voor haar uit. Nu het bewijsmateriaal was geworden, hoefde het niet langer in de schoudertas verborgen te blijven. Zij overhandigde het potje aan de laborante achter de balie.

'Cito, graag', zei Joost.

'Komt in orde', zei de laborante. 'Ik ben op de hoogte.'

Een half uurtje later kon de gynaecoloog het vermoeden van Zwaantje en Joost bevestigen en zij maakten een afspraak voor een echografie, twee weken later.

Eenmaal op de ziekenhuisgang snikte Zwaantje gelukzalig tegen Joost aan en sloeg haar armen om hem heen. Ondanks de droge warmte in het gebouw had Joost zijn regenjas aangehouden. Daaronder voelde zij een stram lichaam.

'Ben jij niet blij?', waagde zij te vragen.

'Jawel,' Joost streek over haar hoofd, 'maar over drie maanden geloof ik het pas echt.'

Alles verliep precies zoals Zwaantje zich zo dikwijls had voorgesteld: zij huilend van geluk in de armen van een bezorgde echtgenoot.

Hoeveel moeite het ook kostte, op Lientjes verjaardag hadden Zwaantje en Joost het grote nieuws aan niemand verteld. Een beetje uit bijgeloof misschien, maar ook omdat ze eerst de echo wilden afwachten.

Sinds Zus van de lagere school af was, noemde zij haar moeder nooit meer 'mama'. Zij vond dat haar moeder het recht op deze aanspreektitel had verloren. Een ouder bij de voornaam noemen stond voor een moderne verstandhouding tussen ouders en kinderen en de naamswisseling was trouwens verder onopgemerkt gebleven. Voor Zus was het een opluchting het intieme woord te hebben afschaft, omdat daardoor naar haar idee ook de afstandelijkheid in de verhouding tussen hen beiden tot uitdrukking kwam. Haar moeder noemde haar dochter toch ook bij naam.

Desondanks bleef het in Zus' oren onplezierig klinken, die voornaam. Het suggereerde niet alleen gelijkwaardigheid, maar ook een vriendschappelijkheid, terwijl die er niet was. Zij wist dat de onzekerheid daarover in haar stem doorklonk en zij beseftte dat haar moeder het hoorde. En als Zus het al zou hebben gewild, dan was zij toch niet bij machte haar intonatie te veranderen.

Alleen wanneer zij op een echt antwoord van haar moeder hoopte, gebruikte zij het woord 'mam'. Kort en gesloten. In tegenstelling tot 'ma', vond Zus, dat door zijn open einde zoveel zeurderiger klonk.

'Mam, ik heb een herinnering over vader en oom Jaap die mij door een erkerraam in een benedenverdieping ergens naar binnen tilden. Binnen in de kamer stond een ander iemand die mij aanpakte, lachend. Tot mijn verbazing stond er een bed in die kamer en jij lag daarin, ook lachend. Het huis stond aan een kade. Ik zou de woning nu niet meer kunnen aanwijzen, maar wel het huizenblok. Ik begreep het niet. Wat is dat voor een herinnering?'

Moeder glimlachte.

‘Wat ongelooflijk dat jij je dat kan herinneren.’

Zus schrok van het compliment.

Haar moeder had Zus vanuit het bed vrolijk begroet, maar niet hartelijk. Er heerste een sfeer alsof er iets te vieren viel. Zus had daar in die kamer begrepen dat het te maken had met dat er geen nieuwe kinderen meer zouden komen, dat zij altijd de jongste zou blijven. Zus mocht bij moeder op de rand van het bed zitten, terwijl ze werd vastgehouden om er niet van af te vallen.

Zij vond het heerlijk om haar moeder terug te zien, zich tegelijkertijd realiserend dat zij haar moeder dus enige tijd niet had gezien. Was dat lange tijd geweest? Niet zo lang dat Zus de afwezigheid van moeder was opgevallen, maar de tijd ging zo snel dat het leek alsof ze, zonder dat er iets daartussen in was gebeurd, alleen maar in bed werd gestopt en er weer uit werd gehaald. Nu wilde zij dicht bij haar moeder zijn, haar vasthouden. Dat mocht niet, om een voor Zus onduidelijke reden. En moeder had niet gemerkt hoe bevreemdend Zus de situatie had gevonden. Het moment van blijdschap omwille van haar komst en aanwezigheid was voorbij. Zus bleef stil op het bed zitten.

Mevrouw De Vries toonde zich trots verrast over het geheugen van haar dochter, die tegenover haar op een lage stoel zat.

Zus deed haar armen over elkaar, trok haar schouders op en boog haar rug voorover naar haar knieën toe. Als zij stekels had gehad, zouden deze recht overeind zijn gaan staan. Een deel van Zus' ziel schoot ver weg, naar buiten, de ruimte in. Het voltrok zich in een oogwenk. Wat van Zus' aanwezigheid restte, opgeladen en gewapend, hoorde haar moeder aan.

‘Je kunt niet ouder zijn geweest dan anderhalf jaar. Ik lag toen in een privé-kliniek. Je beschrijving klopt precies!’

‘Je weet dat ik al in de veertig was, toen jij werd geboren. Ik had vijf kinderen, miskramen, en tussendoor twee abortussen

onder moeilijke en onhygiënische omstandigheden. Vijf kinderen vond ik echt wel genoeg. Ik was al in de overgang toen ik weer zwanger bleek te zijn. Hoewel ik er niets voor voelde om nog een kind te krijgen, heb ik mij door je vader laten overtuigen. Deze hele toestand had niets met jou persoonlijk te maken, dat heb ik je al eens verteld.'

Zus vatte moed en hoorde zichzelf een vraag stellen.

'Maar tijdens je zwangerschap van mij en toen ik er was, moest je wel aan mij wennen, heb je eens gezegd.'

'Ja, dat is zo', zei haar moeder.

Ineengedoken op de stoel dacht Zus dat zij wilde weten waarom moeder altijd zo prat ging op haar aperte eerlijkheid en nu zweeg. Haar moeder nam de draad van het gesprek weer op.

'Het zal geweest zijn toen ik mij heb laten steriliseren, nadat ik van mijn laatste bevalling volledig was hersteld. Jij was ruim een jaar. Na die operatie mocht ik niet veel bezoek hebben. Misschien werd je daarom door het raam naar binnen gesmokkeld, maar precies weet ik het niet meer.'

Pas na drie, vier dagen, toen Zus haar alledaagse leven weer had opgenomen, keerde het ontsnapte deel van haarzelf terug, even behendig en geruisloos als het was vertrokken. Zus knipperde alleen even met haar ogen, knipperde, als droomde zij in haar slaap.

Zwaantje was uitgerekend voor eind september. Een precieze datum kon de vrouwenarts niet noemen, want al had Zwaantje het afgelopen jaar haar maandstonden nauwkeurig in haar agenda bijgehouden, die laatste menstruatie had zij vergeten te noteren. Bestond er iets mooiers dan een septemberkind, een kind van de nazomer?

Voordat Zwaantje op haar kamer aan het werk ging, belde zij haar moeder of zij in de loop van de middag even bij haar kon langskomen. Ze moest iets in het vooruitzicht hebben, voordat zij zich achter haar computer kon zetten om de laatste hand te leggen aan een vertaling. Het was geen gemakkelijke opdracht geweest. De herinneringen van de auteur aan het vernietigingskamp hadden bij Zwaantje een grote weerstand opgeroepen, zo groot dat zij aanvankelijk de neiging had om de gruwelikheden in de oorspronkelijke tekst omfloerster weer te geven, omdat zij zich met terugwerkende kracht betrokken bij, of misschien zelfs wel schuldig voelde aan de beschreven geweldpleging. Alsof zij thuis, gezeten achter haar bureau, alsnog mede verantwoordelijk was. Haar reactie was haar pas opgevallen, toen ze ontdekte dat de vertaalde tekst een stuk korter was geworden dan het origineel.

Ze liep voor de laatste maal de gehele tekst door. Nu zij wist dat zij een kind verwachtte, vond zij het eigenlijk onverantwoord om de opdracht af te maken. Een zwangere vrouw diende zich immers verre te houden van vuil, ongezond werk.

Hier en daar verving Zwaantje een woord, via onnavolgbare associaties, door een ander. De bewoordingen van de schrijver waren nu met dezelfde hardheid weergegeven en ook bij deze herlezing was opnieuw walging opgekomen. Ze was niet on-

tevreden, maar trots evenmin. Ze was uitsluitend opgelucht dat het klaar was.

Zwaantje bekeek het mapje met zetinstructies van de uitgever. Apestaarten, zachte returns. Onwillekeurig drukte zij haar hand op haar buik. Weer die lichte pijn.

's Avonds, toen zij thuis waren gekomen van de verjaardag van haar nichtje Lina, had zij op aanraden van Joost de huisarts gebeld en werd via een antwoordbandje verwezen naar een vervangster. Zwaantje had de situatie kort uitgelegd, vragen van de arts beantwoord. Als zij geen bloeding had en geen hevige pijn, behoefde Zwaantje zich niet ongerust te maken.

Mogelijk lag de baarmoeder niet goed, maar daar kon Zwaantje zelf wat aan doen door een kussen onder haar buik te leggen en – wist zij iets van yoga? – de kathouding aan te nemen.

Niet geheel gerustgesteld, had Zwaantje 's morgens met haar eigen huisarts overlegd. Hij bevestigde wat zij de avond ervoor al had gehoord. Er kon niets ernstigs zijn, want zij leed geen zware pijn. Een buitenbaarmoederlijke zwangerschap was daarom uitgesloten.

Op weg naar haar moeder had Zwaantje zich voorgenomen haar te vertellen van haar zwangerschap. Joost had daar sterk op aangedrongen en gedreigd anders 's avonds zelf zijn schoonmoeder te bellen en het haar te zeggen. Voordat Zwaantje de hoek omsloeg, floot zij het familiefluitje om haar komst aan te kondigen. Op elke overloop van de hoogbouwflat stond wel een van de vensterbank verbannen plant. Scheefgegroeide ficussen en bossige varens brachten hun tweede levensfase door in gebarsten aarde. Het zou niet lang duren voordat de planten door de stortkoker in de container zouden verdwijnen. Zwaantje had de lift naar de verdieping, waar de flat van haar moeder was, kunnen nemen, maar zij verkoos de buitenlucht in het trappenhuis.

Ze belde aan en floot nog eens door de brievenbus. Zwaantje hoorde hoe haar moeder eerst de tochtdeur dichtdeed voordat zij de voordeur opende.

'Kom binnen, blijf daar niet zo in de kou staan!'

Mevrouw De Vries sloot de deur achter hen. De lome temperatuur die de centrale verwarming in het halletje verspreidde, was een luxe waaraan mevrouw De Vries zich na haar pensionering te buiten was gegaan. Zwaantjes mond werd droog. Een ronde cafékapstok nam de helft van de ruimte in. Zoenend botsten zij tegen elkaar op, terwijl Zwaantje haar jas uittrok. Hun wangen raakten elkaar. Het gezicht van haar moeder voelde altijd zachter dan Zwaantje zich herinnerde.

'Hallo, mam', zei ze met schrale stem.

'Kom binnen, daar is het warm. Wil je soep?'

Binnen nam mevrouw De Vries gewoontegetrouw Zwaantje op, als wilde zij haar dochter doorgronden. Zwaantje overwoog haar moeder door middel van lichaamstaal een subtiel seintje te geven dat er iets bijzonders aan de hand was, maar kon zich niet uiten. Zij keek haar moeder niet langer aan dan nodig was, schonk haar geen geheimzinnig lachje en dus beëindigde mevrouw De Vries haar onderzoek.

Zwaantje vertelde over het werk waarmee zij bezig was en zag dat haar moeder werkelijk haar best deed er belangstelling voor op te brengen.

'Ik heb het aangenomen op grond van het eerste, algemene hoofdstuk dat de uitgever me had toegezonden. Ik moest een proefvertaling maken en daarover was hij nogal te spreken. Reuze geveild, natuurlijk, maar ik heb de opdracht aangenomen zonder inzage te vragen in de rest van het boek. Ik moet er niet aandenken dat iemand als jij het nu zou lezen.'

Zij vertelde niets over de zwangerschap om een pijnlijke reactie te vermijden. Het was voor Zwaantje onmogelijk zich voor te stellen dat het voor haar moeder zou uitmaken dat deze dochter bezig was het leven door te geven.

De volgende morgen besloot Zwaantje naar het spreekuur van de gynaecologische polikliniek te gaan en niet het weekeinde af te wachten, hoewel zij maandagmorgen werd verwacht voor een echografie. Onderweg naar huis was het plekje weer gaan kloppen.

De vervangend gynaecoloog onderzocht haar vluchtig.

‘Ik kan niets vinden. Ik voel niets kloppen. U hebt geen erge pijn.’

‘Het is net als bij de tandarts. Je maakt een afspraak omdat je kiespijn hebt en als je er bent, is de pijn verdwenen.’

‘Laten we maar rustig het weekeinde afwachten. Maandag maken we een echo. Dan weten we meer.’

‘Kan die echo niet nu worden gemaakt?’

De assistent bladerde in het dossier.

‘Ik zie dat de begindatum van de zwangerschap niet kon worden vastgesteld. U bent waarschijnlijk nog heel kort in verwachting. Maandag zo’n week of twee, vermoed ik. Eerder valt er toch niets te zien.’

Hij klapte het dossier dicht, ten teken dat het consult beëindigd was en gaf haar een hand waarmee hij Zwaantje tegelijk naar de deur dirigeerde.

‘Prettig weekeinde.’

‘Ja, dokter.’

De woorden hadden boos moeten klinken, maar er zat geen kracht in haar stem.

Steeds frequenter voelde Zwaantje iets kloppen in haar buik, als zij er zacht op drukte. Het was zo hard als een boontje en had de regelmaat van een hartslag. Uiteindelijk was het Joost geweest die de zetcodes in de vertaling invoerde en de laatste spelfouten eruit haalde, want Zwaantje zelf was tot niets meer in staat.

Maandagmorgen moest Zwaantje nuchter zijn, als de echo

werd gemaakt. Haar maag knorde en zij had dorst. Op de monitor die de schaduwen in de baarmoeder zichtbaar maakte, was geen wit stipje, het vruchtje, te zien geweest. Op verzoek van de verpleegkundige dronk Zwaantje drie glazen water. Het beeld bleef ongewijzigd, ook nadat Zwaantje, alweer op verzoek van de verpleegkundige, haar blaas had geleegd.

Er kwam een arts bij. Hij verzocht Zwaantje en Joost naar de spreekkamer van zijn collega-gynaecoloog te gaan om het verdere verloop met hem te bespreken. Het gesprek was kort. Zwaantje mocht nog even naar huis om een pyjama en een tandenborstel te halen en moest onmiddellijk terugkomen voor opname. De volgende morgen zou er een laparoscopie worden verricht en wanneer werd geconstateerd dat de vrucht zich buiten de baarmoeder in een eileider had vastgezet, zou Zwaantje aansluitend worden geopereerd.

Thuis pakte zij haastig een tas met spullen. Ze legde die met de drie computerschijfjes waarop de vertaling stond, op de tafel in de gang. Toen de uitgever precies op het afgesproken tijdstip aanbelde, had Zwaantje de deur opengedaan en zijn verwachtingsvolle gezicht gezien. Zij liet hem niet binnen. Kort legde zij hem de omstandigheden uit en overhandigde haar baas in de deuropening de schijfjes. Met het vertrek van de uitgever meende Zwaantje het hele boek te hebben vergeten, maar in haar gedachten had zij het al verbonden met de operatie die haar hoogstwaarschijnlijk te wachten stond.

's Morgens had moeder onverwacht gezegd dat Zus zich snel moest aankleden en ontbijten, omdat zij een keertje mee naar school mocht. Ze was nog geen vier jaar.

Opgetogen stapte zij achter haar oudste broer de Gerrit van der Veenstraat in. Zo nu en dan raakte de neus van haar schoen de hak van de zijne. Zus kon hem nauwelijks bijhouden. Simon vond het niet prettig wanneer zijn kleine zusje naast hem liep; dat deed afbreuk aan zijn eergevoel. Het deerde Zus die dag niet. Misschien was er vandaag wel een kind in de klas ziek en dan zou er schoolmelk over zijn. Misschien keek de juf haar dan, net als de vorige keer, aan. Dit wilde zeggen dat zij, Zus, het flesje mocht opdrinken.

Juf had een rietje door de gekleurde dop geprikt. Dat rietje was al zo feestelijk geweest! De melkdoppen had ze wel eens helpen verzamelen, want uit dit materiaal werd blik gehaald dat geld opbracht. Dit geld leverde haar jongste broer Flip af bij het instituut waar herdershonden werden afgericht tot blindegeleidehond. Zus was er trots op dat zij hem kon helpen door melk te drinken. Er zat wel een kwartliter in zo'n flesje. Ze had het tot op de bodem leeggedronken, al had zij zich bij de laatste slokken een beetje ziek gevoeld, maar anders had iedereen kunnen zien dat zij nog geen echte kleuter was.

Zus en Simon staken een zijstraat over. Zij kwamen langs een groot, donkerbruin schoolgebouw, dat grotendeels met klimop was begroeid. Daar zat hun oudste zus op school. De struiken in de tuin ervoor waren hoog, dus kon Zus niet op haar tenen door de ramen naar binnen kijken of zij Judith toevallig zou zien.

Huppelend en hummend door de eindeloos lange straat

hield zij gelijke tred met Simon, totdat een veter losraakte en zij de schoen met moeite aan haar voet kon meeslepen. Zij wilde hem juist vragen de veter voor haar te strikken, toen hij iets zei. Zus had hem niet verstaan.

‘Je weet toch dat je vandaag niet mag lachen’, zei Simon.

Het was waar, Zus kon zich niet herinneren Simon vandaag te hebben zien lachen. Haar verlangen om voor groot te worden aangezien gaf een impuls om naast Simon te komen hobbelen. Ze keek schuin tegen hem op, hopende dat hij dan zou begrijpen dat zij verlangde naar een uitleg van zijn opmerking. Ze nam zich voor goed op te letten om niet te vergeten wat haar broer haar zou gaan zeggen.

Maar Simon beende voort. Ze staken de Beethovenstraat over bij de winkel van De Gruyter. Zus wachtte naast Simon tot hij het veilig genoeg vond om de zebra over te steken. Zus kon de versgemalen koffielucht uit De Gruyter duidelijk ruiken, totdat de geur zomaar wegwoei. Simon stond nog steeds niet in oversteekhouding. Kort draaide Zus haar hoofd over haar schouder naar achteren en zag de glazen deur met de koperen duwstang. Het goudgeel van het koper glansde in het licht van de ochtendzon. Door de ruiten zag zij de betegelde muren met afbeeldingen van koffieplantages, die hoog achter de toonbank oprezen. Daar staarde zij naar als zij op haar moeder moest wachten tot die het pakje van een half pond gemalen roodmerk had afgerekend en de koffie in één van de twee bodemloze boodschappentassen was verdwenen.

Simon was al halverwege de vluchtheuvel. Op een holletje voegde Zus zich bij hem. Nog altijd zwijgend liepen de kinderen verder, langs het reisbureau waar mama de treinkaartjes voor hun vakantie ophaalde, en langs apotheker Horowitz waar je alleen durfde te fluisteren als je er binnen was. Het duurde tot Noachs donkere snoepwinkeltje voordat Simon sprak.

‘Weet je dan niet wat voor dag het is?’

Zus dacht na. Ze wist dat het soms woensdag was, of zon-

dag. Ze had er nooit over nagedacht of dit van belang was. Blijkbaar deed het er wel toe, anders zou Simon haar dat niet vragen.

‘Wat voor dag is het dan vandaag?’

‘Het is vier mei. Dan mag je niet lachen. Dan moet je eraan denken hoe erg het was in de oorlog. Als mama ziet dat je lacht, wordt ze nog verdrietiger.’

Mama! Had mama vanmorgen zo’n verdriet gehad? Had ze maar beter opgelet, dan had ze het nu geweten. Zus had niets gemerkt. Mama was wel vaker kortaangebonden. Dan wilde ze met rust worden gelaten, ook al vloog iedereen elkaar in de haren en was het echt katjesspel geworden met ruzie die menens was. Dan zocht Zus de rust op van Judiths kamer, als haar oudste zus er niet zelf zat.

‘Dat gebouw waar wij net langsliepen, daar zaten de moffen.’

Zus kende de grijze trap die toegang verschaftte tot de eikenhouten deuren. Er zaten van die kleine ruitjes in, dat had Zus wel gezien.

‘Judith zit daar op school.’

‘Toen niet, natuurlijk, toen zat ze ondergedoken. In de oorlog martelden ze mensen in de kelders, begrijp je?’ Zus herinnerde zich dat zij Judith wel eens had afgehaald. Met mama, na het boodschappen doen. Links en rechts van de koplamp hing aan het stuur een zware tas. Zij had achterop in het fietsstoeltje gezeten.

Er kwamen een heleboel grote meisjes uit de school. Sommigen holden de trap af. Mama had gezegd dat Zus naar de kelderuitgang moest kijken. Daaruit zou Judith, met de fiets, komen. Een voor een kwamen er meisjes met hun fiets aan de hand naar buiten. Voor de kelderuitgang bleven ze met elkaar praten. Ja, daartussen hadden zij Judith ontdekt, die blij naar hen had gezwaaid. Zus had toen helemaal niet gemerkt dat er iets met het schoolgebouw of de kelders aan de hand was

geweest. Mama was ook in een goede bui. Ze fietsten gedrieën terug naar huis. Mama en Judith praatten met elkaar. Zus kon het vanaf haar fietsstoeltje niet verstaan, maar zij had genoeg-lijk haar wang tegen haar moeders rug gehouden, precies daar waar al een lichte vlek zat, en zij had de hele weg naar huis de geur van mama's suèdejasje opgesnoven.

Na de melkpauze vertelde juf dat alle kinderen hun jassen moesten aantrekken.

'Wij gaan nu naar het schoolplein toe en daar gaan wij herdenken. Meester Rodenhuis zal iets over de oorlog vertellen en daarna moeten jullie allemaal heel stil proberen te zijn. Ik zal jullie een teken geven en dan mogen jullie een paar minuten niet praten, alleen rustig stilstaan. Als dat voorbij is, gaan de kinderen van de hogere klassen het volkslied zingen. Wie de wijs kent, mag meedoen. Jullie gaan in de rij staan en komen achter mij aan.'

Onder de indruk van de plechtigheid in haar stem, deden de kleuters wat juf van hen vroeg. Op het schoolplein hing de vlag halfstok. De kinderen stonden per klas in een halve cirkel gegroepeerd, de jongsten vooraan. Zus kon het goed zien. Er lagen een paar bossen bloemen. Tulpen. Die hadden zij thuis ook vaak op grootmoeders naaikastje staan.

Ze probeerde heel stil te staan en verdrietig te kijken. Wat naar dat ze juist nu zo nodig moest plassen. Denk aan de oorlog, hield zij zich voor en ze zag het donkere gebouw waar Judith op school ging voor zich. Al gauw was zij uitgedacht. Ze klemde haar benen tegen elkaar. Zus keek om zich heen of zij ergens Simon en haar andere broer Flip of haar zusje Carry zag – er waren zoveel gezichten. Iedereen om haar heen begon te zingen. Het klonk heel mooi, maar het duurde wel erg lang. Net toen zij dacht dat het voorbij was, zetten de kinderen opnieuw in.

Na afloop snelde Zus naar juf toe.

'Juf, ik moet naar de wc', smeekte ze.

Juf liet alle kinderen staan en nam Zus mee naar binnen. De wc was vlakbij en juf hielp Zus met het naar beneden doen van haar maillot.

'Je hebt het goed opgehouden', troostte zij Zus, die nu vrijuit kon plassen. 'Het is maar een beetje nat en dat zal gauw genoeg weer droog zijn.'

Juf hees Zus' maillot omhoog en bracht haar naar de lege klas achter in de gang.

'Blijf hier maar even wachten, ik kom zo terug.'

Pas toen ging juf de kinderen van haar klas ophalen.

Na schooltijd was het te druk op het schoolplein om elkaar te vinden, dus wachtte Zus om kwart over twaalf bij de ingang van Noach op Simon. Zij zag hem aan komen lopen en wilde naar hem toe hollen. Net op tijd bedacht zij zich. Simon zou kunnen denken dat zij hem niet had begrepen en dat ze was vergeten dat ze die dag niet vrolijk mocht zijn. Toch zou de lange weg terug naar huis gemakkelijker gaan. Juf had haar veters met een dubbele knoop strak gestrikt.

De verpleegkundige had Zwaantje te kennen gegeven dat het op de afdeling een gezellige boel was. Het personeel stelde het niet op prijs om met 'zuster' te worden aangesproken, want dat klonk zo onpersoonlijk. Om dat te onderstrepen tikte de vrouw glimlachend met een stevige, blankgelakte nagel op een button die op haar boezem zat gespeld. Het naambordje had de allure van een moederdaggeschenk: aandoenlijk, maar onbruikbaar.

'En als er iets niet duidelijk is, kun je dat altijd aan ons vragen. Aangesproken?'

Zwaantje knikte. Zij wilde met rust worden gelaten om te beseffen wat de gynaecoloog had meegedeeld en wat de gevolgen konden zijn. Ze wist maar al te goed dat een buitenbaarmoederlijke zwangerschap de kans op een normale zwangerschap aanzienlijk verkleinde. Er bestond een gerede kans dat zij nooit meer zo ver zwanger zou worden als zij nu, voor het eerst in haar leven, was. Daarom probeerde Zwaantje om het lijfelijke gevoel dat zij ervoer, in haar geheugen te prenten.

Zij had niet meer dan hooguit twaalf uur om dit kind in haar lichaam te houden. Het was nog zo klein, misschien had het de omvang van haar duimnagel. In haar voorstelling had dit kind al een menselijke vorm, een poppetje, voor wie een wiegje ter grootte van een luciferdoosje te ruim zou zijn.

De routinematige ziekenhuishandelingen, waartegen Zwaantje zich anders ongetwijfeld had verzet, liet ze onverschillig toe. Wel was zij verwonderd over het gemak waarmee de verpleegkundigen haar gevoelsleven negeerden. Hier op de afdeling was een buitenbaarmoederlijke zwangerschap misschien niets bijzonders, maar voor Zwaantje was het nieuw en behalve nieuw was het ook het slechtst denkbare nieuws. Hoe was dit

mogelijk, in haar familie? Was het omdat haar moeder te oud was toen zij Zwaantje verwachtte? Kwam het door het spiraaltje dat Zwaantje had gebruikt? Zwaantje kon zich niet herinneren speciale buikpijn te hebben gehad. Ooit moest zij daar ziek zijn geweest zonder het te hebben opgemerkt.

Medisch gezien was het nog niet met zekerheid te zeggen of er sprake was van een buitenbaarmoederlijke zwangerschap, maar voor Zwaantje stond het vast dat het dit en niets anders kon zijn, ook al had zij niet de geïkte symptomen vertoond. Dat was zij gewend, want de zeldzame keren dat zij ziek was, kreeg zij weinig voor de hand liggende complicaties. Het verliep bij haar nooit volgens het boekje.

Anja, te herkennen aan een vrolijk gekleurd naambordje op haar uniform, voorzag haar van een klisma, gaf haar prikken in bil en dijbeen en begon Zwaantjes liezen te scheren, zonder de gêne van de patiënte die ze onder handen had, op te merken.

Zwaantje had nog voorzichtig gevraagd of niemand moeite had met de weinig preutse manier waarop het hier toeging. Anja had haar met opgetrokken wenkbrauwen aangekeken en geantwoord dat je hier toch met vrouwen onder elkaar was.

'Ik zal je dadelijk een pilletje brengen waarvan je een beetje tot rust komt. En neem een douche, daar knap je van op. Tot straks!'

Zwaantje lag schoon in bed met een lichaam, dat niet aanvoelde of het een vanzelfsprekend onderdeel van haarzelf was. Op het nachtkastje stond een telefoon. Slechts aan een paar vrienden hadden Zwaantje en Joost over de zwangerschap verteld. Behalve Zwaantjes vader wist niemand van de familie het. Zij bladerde in haar agenda en zegde de verschillende afspraken voor de komende twee weken af. Zwaantje wist dat zij nu haar moeder moest bellen om haar op de hoogte te stellen. Ze verwenste zichzelf dat ze dat niet eerder had gedaan, want me-

vrouw De Vries zou zich zeker gepasseerd voelen, omdat zij niet in vertrouwen was genomen, zoals een rechtgeaarde dochter haar moeder in vertrouwen neemt.

Zij draaide het telefoonnummer van haar vader.

'Papa, met Zwaantje.'

'Wat is er, lieverd? Je stem klinkt niet goed.'

Toen zij haar vader bijna twee weken geleden had ingelicht over haar zwangerschap, had hij zich geen houding weten te geven. Ook Zwaantje was ongewoon stug geweest, al probeerde zij haar blijdschap te tonen. Zij hadden tegenover elkaar niet durven toegeven aan hun ontroering. Woordloos hadden zij verontschuldigend tegenover elkaar gegrimast.

'Ik ben in het ziekenhuis. Het is niet in orde met de zwangerschap.'

'Wil je dat ik straks kom?'

'Graag.'

Joost was even naar huis gegaan om een vervanger voor zijn werk te regelen. Vader zat aan Zwaantjes bed in het ziekenhuis. Haar hand lag in die van haar vader.

Ze spraken met grote tussenpozen.

'Ik vind het zo erg dat ik deze zwangerschap niet mag uitdragen.'

'Misschien valt het mee en kan het toch.'

'Dat geloof ik niet.'

Het gesprek leek te zijn gestokt. Ieder van hen was in gedachten verzonken.

'We hebben zo'n mooi cadeau voor je verjaardag.'

'Word eerst maar weer gezond.'

'Ik had er zo graag bij willen zijn. Je wordt toch niet elke dag zeventig jaar?'

Ze huilden niet. Geen van beiden.

Het was avond. Anja kwam de kamer binnen om afscheid te nemen; haar dienst zat er op. Haar gezondheidssandalen klepten na acht uur werken nog even kwiek tegen haar voetzolen.

‘Wil je even praten? Dat kan een stuk herkenning geven.’

Zwaantje gruwde, maar ging in tweede instantie toch accoord.

‘Als je tijd hebt, graag. Ik lig hier maar afscheid te nemen van mijn kind en ik kan niets voor hem betekenen.’

‘Ik begrijp heel goed wat je bedoelt. Ik heb hetzelfde meegeemaakt.’

‘En...? Heb je daarna een kind gekregen?’

Anja leunde tegen het hoge voeteneind van Zwaantjes bed.

‘Je moet positief blijven denken, dat helpt. Wij hebben al heel wat achter de rug, maar wij blijven alles proberen. Alles.’

Zwaantje zweeg. Anja was gaan zitten. Eerst aarzelend, maar eenmaal in haar eigen verhaal, steeds vuriger, vertelde Anja over haar K.I.D.'s en ingewikkelde gift-behandelingen. Miljoenen spermatozoiden vlogen Zwaantje om de oren.

‘Je moet inderdaad blijven proberen’, beaamde Zwaantje, toen Anja met een bloos op haar gezicht de geschiedenis van haar kinderwens afsloot.

‘Heb jij al bedacht wat jij na de operatie van morgen gaat doen?’

Zwaantje overwoog of zij zou herhalen hoe moeilijk zij het vond om afscheid te moeten nemen van haar onvoldragen kind.

– Piep, piep, pieper de piep.

Anja duwde het alarmapparaatje op haar heup in en excupeerde zich haastig. Een paar tellen later was het geluid van de sandalen niet meer hoorbaar.

De volgende morgen kwam Joost al vroeg op bezoek. Hij hielp Zwaantje zich te ontspannen en sprak haar moed in voor de kijkoperatie. Toen het moment was aangebroken en zij, liggend

in bed, werd weggereden, overkwam haar dezelfde duizeligheid als toen zij een half jaar daarvoor aan haar amandelen werd geopereerd. Veel te gauw waren zij bij de deur waar Joost afscheid moest nemen. Hij hoorde dat zij een broeder dwingend smeekte in haar buurt te blijven, zodat zij zijn hand kon vasthouden als zij onder narcose ging. De broeder beloofde het. Zwaantje kon Joost slechts zien vertrekken door haar hoofd achterwaarts te draaien. Misschien werd door die houding het perspectief van de gang die hij uitliep, vertekend en was de gang in werkelijkheid korter dan hij leek. Het ene ogenblik had Joost nog naast haar gestaan, het volgende moment was hij door de automatische gangdeuren verzwolgen.

Opnieuw was zij overgeleverd aan een operatieteam, maar ditmaal reageerde zij vaardiger toen er een stem klonk die zei dat de narcose zou worden ingespoten. Zwaantje maaide met haar arm rond totdat zij een hand te pakken kreeg. Het drong nog tot haar door dat die actie de verplegers uit hun routine haalde. Tevreden legde zij de gevonden hand tegen haar wang en onderging de hamerslag van de anesthesist even argeloos als vroeger, wanneer zij met haar pop in slaap viel.

Zwaantje werd wakker door een hevige spierpijn, die haar afleidde van de echte pijn.

'Het is weggehaald', fluisterde Joost.

'Zo'n pijn', zei Zwaantje, misselijk. Het was of zij ongetraind had deelgenomen aan een sportdag. Ze kokhalsde een paar keer en gaf over. Gebroken viel zij terug in het kussen en sliep haar roes uit.

Na de roes begon de rouw. Een week lang vertelde zij aan haar familieleden en vrienden die op bezoek kwamen, over wat er was gebeurd. Tussendoor spraken Joost en Zwaantje telkens opnieuw over hun verlies. Zwaantjes kamergenote, die hetzelfde was overkomen, klaagde tegen haar bezoek over de einde-

loze herhalingen waarin haar buurvrouw al dagenlang was vervallen.

Grote afwezigheid was Zwaantjes moeder, die niet eenmaal naar het ziekenhuis kwam, maar Zwaantje miste haar niet echt. In het verleden had Zwaantje haar moeder op gezette tijden in vertrouwen genomen, maar moeders reactie was steeds even onvoorspelbaar als teleurstellend geweest. Zij slaagden er niet in de goede toon vinden en Zwaantje had het opgegeven te hopen dat het contact in de toekomst soepeler zou verlopen.

Zij herwon aan kracht door alle blijken van medeleven. Elke dag kwam er post: ze kreeg een bloemkooloor van de langdurige telefoongesprekken. Ze ondervond zoveel steun van anderen, dat zij Joost, die altijd maar weer opdaagde, probeerde te troosten. Het was Zwaantje die steeds door iedereen werd opgekrikt, niet Joost. Hij moest zijn tijd verdelen tussen het ziekenhuis, zijn twee kinderen, zijn gevulde agenda en ook nog 's avonds laat telefonische verslagen uitbrengen aan iedereen die overdag had geprobeerd Zwaantje in het ziekenhuis te bellen, maar de ingesprekstoon had gekregen. Dat hij ook verdriet zou kunnen hebben, kwam bij niemand op. Hij moest zich maar troosten met zijn kinderen Michiel en Anneke.

Zwaantje was telefonisch in gesprek met haar zus Carry. Aan de achtergrondgeluiden bij Carry thuis hoorde Zwaantje dat Lina uit school was gekomen.

'Lientje komt net binnen. Ik moet ophangen, Zusje.'

Zwaantje legde neer. Ze wreef haar oor, dat door het lange gesprek pijnlijk aanvoelde. Ze nam een tissue uit de nieuwe doos die Joost had meegebracht en snoot haar neus. Het verdriet was deze dagen tot in haar tenen gekropen. Juist dankzij de weldadige belangstelling kon zij het in volle omvang verdragen. Ze veegde juist haar ogen af, toen een verpleegkundige de brede kamerdeur openzwaaide.

Zwaantje had haar wel vaker gezien. Om achter haar naam

te komen, moest Zwaantje, die haar bril in bed niet droeg, door-
dringend naar de onleesbare button turen. Wel zag Zwaantje
aan de contouren dat de vrouw onmiskenbaar zwanger was.
De verpleegkundige had kennelijk Zwaantjes blik opgevangen.

'Het is de eerste avond dat ik dit speciale uniform draag.
Eerst paste ik nog in mijn gewone kloffie en leek het of ik de
vorige avond had zitten schransen, maar het ging gewoon niet
meer. Ik knapte eruit. Vind je het niet vervelend dat ik zwanger
ben?'

Daar moest Zwaantje over nadenken. Zij meende dat er
'Monique' op het naambordje stond. Het werd dus niet gek ge-
vonden als zij het vervelend vond dat een andere vrouw in ver-
wachting was? Maar eigenlijk vond zij het wel best voor die Mo-
nique. Die leek er zo blij mee te zijn.

'Nee, ik misgun het je niet.'

'Weet je, het kan soms raar lopen. Mijn vriend en ik zijn op
vakantie naar Brazilië geweest. Ontzettend spannend. Een wan-
deltocht in de jungle, kamperen in het oerwoud, dat soort
dingen. De laatste dagen van de reis voelde ik mij niet zo lekker
en dat gevoel bleef nog voortduren, ook nadat wij alweer
wekenlang thuis waren. Toen het maar niet over ging, ben ik
naar de dokter geweest. Ik dacht dat ik een exotisch virus had
opgelopen. Bleek ik al vier maanden in verwachting te zijn! Het
is zo oneerlijk verdeeld in de wereld, vind je niet? Jij en mijn
collegaatje Anja willen dolgraag een kind en ik kom zo maar
zwanger terug uit de bush.'

De wond genas langzaam. Na acht dagen mochten de hechten-
gen eruit. Zwaantje hees zich in haar eigen kleren en nam haar
jas uit het smalle kledingkastje. Buiten scheen de zon. Onwen-
nig liep zij op schoenen naar de lift, op weg naar de tuin van
het ziekenhuis. Onderweg liep zij bijna tegen iemand aan. Ze
verontschuldigde zich.

'U hoeft niet zo bang te zijn. Ik doe u niets.'

In de lift hing een spiegel. Vanuit haar ooghoeken keek Zwaantje ernaar. De voorbijganger had gelijk, zij schrok ook van haar eigen gezicht. De sensatie van de snel dalende lift was voor haar eveneens al wezensvreemd. Op de begane grond opende Zwaantje de glazen tuindeur. De lucht van een kwakke-lige winterdag streek langs haar gezicht.

Zoals de zaken er nu voorstonden, zou zij niet de vreugde van het ouderschap kennen. Evenmin het verdriet. Er zou geen eerste schooldag komen. Geen onverwachts plakhandje dat chocoladesmurrie op een frisgewassen mouw achterliet. Geen grootmoederschap ook. Daarentegen rustte er wel de verplichting op haar om onberispelijk met Michiel en Anneke om te gaan. En alle neefjes, nichtjes en kinderen van vrienden niet alleen sympathiek vinden, maar ook een spontane tante voor hen zijn.

In de tuin botte de hazelaar uit. Zwaantje vroeg zich af of het aan haar gelaatstrekken zichtbaar zou blijven dat zij kinderloos was.

Flip mocht die middag de stratenmakers helpen. Hij zag hoe in de verte de krantenbezorger van het Algemeen Handelsblad zijn zwaarbeladen fiets door het zand van de opgebroken Gerrit van der Veenstraat sleepte. Alsof de stenen geen gewicht hadden, verzamelde Flip in elke hand verloren stenen, die tot voor kort visgraatsgewijs de brede straat hadden bedekt. Tijdens het ruimen waren ze van de bulldozer afgevallen. Bij het perkje stond al een stoomwals gereed om het asfalttapijt aan te drukken.

Flip was bezweet. Hij legde zijn stenen in hoog tempo bij een stapel, totdat hij zich realiseerde dat ze in de anonimiteit onherkenbaar werden. Het was werkelijk onmogelijk te zeggen welke stenen hij tot de berg had bijgedragen.

Tegen de iep stond een werkmansschop die tot aan Flips schouders reikte. Het hout was vuil, het ijzer geblutst. Flip stak de schop onder zijn arm en omklemdde met zijn handen de dikke steel. Hij schepte en schepte zand van een hoop tot hij tevreden was. Toen rende hij de hoek om, naar huis, en haalde zijn Dinky Toy bulldozer met groenrubber rupsbanden. In een ommezien had hij het nabije stratenplan in zand uitgevoerd. Stoer probeerde hij zijn vreugde te maskeren door een gegroefd gezicht te trekken, toen de stratenmakers uit hun ronkende grondschuivers, sommige met schepbladen, andere met vorktanden gewapend, stapten en hem complimenteerden met zijn werk.

Carry had die middag bij het vieruurtje besloten dat Zus voor het avondeten moest leren fietsen op een echte fiets, dus had Zus de step achter de buitendeur in de gang gezet en zich bij Carry gemeld.

Gebiedend hield Carry de fiets voor haar vast. Zus greep het stuur in het midden beet en klauterde er via het donkerrode frame op. Ze wiebelde in het zadel. Haar tenen zochten naar de rondwervelende trappers, waar zij maar net bij kon. Toen zij houvast op de pedalen had gevonden, zette zij haar handen wijd uit elkaar op de handvaten.

'Niet zo snel', gilde Zus angstig, toen Carry begon te duwen.

'Ik hou je vast. Het is beter als je hard gaat. Dan raak je niet uit balans!'

Carry draafde met zijwaartse stappen naast haar zusje.

Ingespannen slingerde Zus over de stoep. Het ging goed. Heel goed. In haar buik leek zij op de fiets te vliegen. Het ging zo veel gemakkelijker dan op die driewieler, waar haar knieën telkens tegen het stuur stootten.

'Voor het eten kun je los de hoek om. Zonder mij', moedigde Carry aan.

'Hou me vast, Car!'

'Dat gaat niet meer. Je gaat te hard. Je rijdt zelf!'

Carry spurtte tot aan het voorwiel en zwaaide haar armen wild heen en weer.

'Ik rij los!'

'Gauw, naar links. Uitwijken.'

'Ik kan niet meer stoppen. Flip, pas op!'

Haar voeten slipten van de trappers, de neuzen van haar schoenen zweefden hulpeloos boven de stoeptegels. Zus kapseisde midden in het stratenmodel van haar broer. Benen en een arm deden pijn door de smak. Maar meer pijn deed haar de schaamte dat ze was gevallen. Het was niet de eerste keer dat zij iets had stukgemaakt wat Flip zelf had gebouwd.

Ze wilde niet huilen, ook niet om Flips woedende uitval. Zus krabbelde overeind en bleef bij de fiets staan, niet wetend hoe zij het gevaarte uit het zand kon halen zonder nog meer te verwoesten.

Carry pakte de fiets op. Ze stuurde Zus met fiets en al om de

hoek en hurkte bij Flip neer. Met een paar slagen van haar arm herstelde Carry vlug wat straten in het zand.

‘Ik ga weer. Zus moet voor het eten kunnen fietsen.’

De fietsles was voltooid. Zus had de bezorger van het Handelsblad, die ook bij hen een krant in de bus deed, weten te ontwijken. De kinderen hadden hem gegroet, Zus met een gezicht alsof het de normaalste zaak van de wereld was dat zij op deze fiets op deze stoep reed. Carry was verdwenen, nadat zij Zus had laten beloven dat zij nog goed zou oefenen. Toen hij de hoek omsloeg, fietsbelde de krantenman beschaafd kort ter afscheid. Zus, die op dat ogenblik met beide benen naast de fiets stond, antwoordde bellend zo hard mogelijk als zij kon zonder een lamme duim te krijgen. Uit de donkerbruine zijtassen puilden de kranten zes dagen per week boven de rand uit en Zus wist dat Carry en Flip tot aan de volgende hoek van het huizenblok zouden meelopen om de bezorger te helpen zijn last te lossen.

De andere avondkrant van de familie De Vries was zo dun dat hij in een gelige briefenvelop paste. Zus wist nooit hoe laat en door wie die andere krant werd bezorgd. Ze mocht De Waarheid wel uit de dichtgevouwen omslag halen als zij het maar voorzichtig deed, want de enveloppen werden bewaard en aan de geheimzinnige bezorger teruggegeven. Soms had haar moeder er eentje dichtgeplakt. Die was dan zwaarder omdat er een paar muntstukjes inzaten, waardoor het voor iedereen op de wereld beter zou worden. Voor iedereen, ook voor Zus de Vries. Simon en Flip hadden een keer met potlood op de envelop over het geld gekrast en de afdruk liet geen twijfel over de inhoud; het was net zoveel als het zakgeld van alle De Vriesjes in een hele week.

In plaats van aan te bellen gaf Zus een zwiep aan een loszittende houten spijl in de buitendeur. De spijl ratelde en meteen

schoof moeder op twee hoog het keukenraam open.

‘Ja, wat is er?’

‘Je moet even blijven kijken, mam. Ik kan los de hoek om fietsen. Kijk je?’

‘Ik ben bezig. Wat zeg je?’

Zus holde met de fiets de hoek om en klom er op. Zingend fietste zij terug, trapte tot iets voorbij de buitendeur en liet zich toen behendig opzij vallen.

‘Heb je het gezien?’

Zus keek omhoog. Het keukenraam stond nog open, maar moeder hing er niet meer uit. Zus bracht de fiets weg. Ze trok aan het rode lintje dat uit de brievenbus hing en dat verbonden was met de ketting van de deurhaak. De deur ging open. Zus wilde de treden opstormen om te vragen waarom haar moeder niet even naar haar had gekeken, maar op de deurmat stapte zij op de bekende envelop.

Met die envelop in de hand liep Zus de keuken in. Ze snoof een koollucht op.

‘Het Waarheidfestival komt.’

‘Gezellig!’, antwoordde moeder. ‘S:aat erbij wanneer het is?’

‘Dat weet ik niet’, zei Zus, die nog niet kon lezen, maar die de opdruk in rode inkt op het omslag herkende van het vorig jaar. Behalve letters op een vaandel stond er ook een plat gebouw met een welvend dak op.

‘Het is weer in de oude Rai.’

De oude Rai. Zus loopt tussen haar ouders, broers en zussen naar binnen. Opgewekte muziek schalt hen tegemoet. Links houden vier mensen een rode vlag aan de punten vast. Aan de andere kant staan vier kameraden met het roodwitblauw in hun hand om geld in te zamelen. Eén van de vlaggedragers draagt een effen rode stropdas, waar alle voorbijgangers om moeten lachen. Moeder heeft twee dubbeltjes aan Zus gegeven. Eentje mag zij houden en de andere moet zij storten. Zus

mag kiezen in welke vlag zij het aan haar gegeven geld gooit. Ze kijkt in beide. In de driekleur ligt het minst, niet eens blauwgrijs of paarsig papiergeld. Als zij haar geld in de vrijwel lege vlag gooit, zal er nooit een briefje bijkomen. Maar om het in de rode te doen, is niet eerlijk, want die heeft al veel.

De familie De Vries is doorgelopen. Zus heeft het geld in haar jaszak gestopt. Misschien komt er straks een betere gelegenheid om het geld te schenken. Anders, spreekt zij met zichzelf af, mag zij het pas verpatsen als zij zich niet meer herinnert van wie het geld afkomstig is en waarvoor het was bestemd.

Het is rokerig en een heidens kabaal. Een orkest speelt piepknars muziek waar iedereen ernstig naar luistert. Na afloop klinkt luid applaus. Achter een oneindig lange tafel met een evenzolang rood tafelkleed zitten allemaal mensen te luisteren naar iemand die door een microfoon spreekt. Onder het publiek ziet ze haar ouders en hun vrienden. Ze zwaait naar hen, maar mijnheer en mevrouw De Vries luisteren te aandachtig om haar op te merken. De man achter de microfoon windt zich op. Zus kan geen woorden verstaan. Ze is bang voor de stem die galmt en verdooft. Hij vraagt iets op kwade toon aan het publiek en gebaart met zijn armen dat het nu basta is, terwijl het toch vrienden, kameraden zijn tegen wie hij spreekt. Straks gaan ze klappen, staan en nog meer sigaretten opsteken. Zus heeft al tranen in haar ogen door de rook. De ruzie-achtige stemming die er hangt, staat haar niet aan.

Zij besluit dat haar ouders lang genoeg hebben kunnen zien dat ze heeft meegeluisterd en ze loopt weg, naar het andere einde van de ruimte. De planken vloer veert onder haar gewicht, de zware tonen van de vierkante muziek uit de luidsprekers kietelen haar voetzolen door haar sokken en schoenen heen.

In een uithoek is een loterij. Op een tafel liggen de prijzen. Achteruitkijkspiegels voor op een brommer, twee vazen van puntig geslepen glas, een partij boeken en rollen gekleurde

waslijn. Naast de tafel staat een glimmende meisjesfiets. Rood en zilverkleurig. Ze kijkt er lang naar.

Een man met een sigaar en een grijs jasje aan loopt op haar toe. Hij draagt net zo'n felrode stropdas als de vlaggedrager bij de ingang.

'Uit de DDR', toetert hij, wijzend op de fiets, in haar oor om boven het geluid van de luidsprekers uit te komen. 'Echt iets voor jou, als je later naar school gaat.'

'Ik zit al op school, maar ik moet lopen. Of achterop.'

'Meedoen?'

Hij kan praten zonder de sigaar uit zijn mond te halen, net als schurken waartegen Gil Favor en Rowdy op de televisie vechten. Deze man is anders. Met hem moet zij zich vertrouwd weten, want haar ouders zouden hem vast aardig vinden.

Zus knikt langzaam.

'Eén lot voor een duppie'.

Ze geeft haar geld en krijgt twee flinterdunne lootjes.

'Om kwart over vier is de trekking'. De man buldert of hij met zijn stem een heipaal in de grond moet jensen. Hij wijst op zijn horloge aan wanneer dat zal zijn.

Zus lacht.

'Mam, hoe laat zijn wij het vorig jaar teruggegaan op het Waarheidfestival?'

'Ach, lieverd. Dat weet ik niet meer. We hebben het nog nooit tot het einde volgehouden. Meestal zijn we zo moe en hebben we zo'n hoofdpijn dat we de slottoespraak missen. Maar gezellig was het wel.'

'Zou er dit jaar weer een fiets te winnen zijn?'

'Dat weet je alleen als je meegaat. Zou jij zo lief willen zijn om de tafel te dekken. Alleen vorken en lepels is genoeg, er is geen vlees vandaag.'

Zus glipte de keuken uit. Ze ging direct naar Judiths kamer. Daar was het stil. Iemand anders moest maar de tafel dekken.

Ze sloot de deur achter zich, ging op bed zitten wachten tot er iemand op haar kamer zou kloppen en vragen of ze aan tafel kwam. Intussen keek ze naar het felgroene behang waarop een affiche hing met een danser, getekend in zachtbruine, vloeiende lijnen.

Na de beebeezet, zoals Zwaantje en Joost de buitenbaar-moederlijke zwangerschap, waren gaan noemen, volgde een controle-onderzoek.

'Neem van te voren gerust twee paracetamolletjes in', had de gynaecoloog geadviseerd. 'De meeste patiëntes vinden het een onderzoekje van niks, maar soms kan het toch wat gevoelig zijn. Vergelijk het maar met een stevige menstruatiepijn, om het zo maar eens te zeggen. Er wordt via de vagina contrastvloei-stof ingebracht en een foto gemaakt waarop wij kunnen zien in hoeverre de eileiders toegankelijk zijn.'

Zwaantje, die zichzelf inmiddels een redelijk ervaren patiënte vond, nam drie tabletten in. De arts die haar ging onderzoeken, had zij nooit eerder gezien.

'Ga maar liggen en probeer te ontspannen.'

Zwaantje kroop met ontbloot onderlichaam op de onderzoekstafel. Over de gehele lengte lag het papier met damast-motief dat in sommige restaurants als tafelkleed wordt gebruikt. Om zich te ontspannen streek Zwaantje haar vinger-toppen over het tere reliëf.

'Goed zo. Dan gaan wij nu het gas toedienen.'

'Welk gas?' vroeg Zwaantje. Plotseling viel haar de vrouwen-arts in die haar tijdens een inwendig onderzoek voor pil-controlle had gevraagd of zij joods was. Omdat zij niet had geweten wat zij in die situatie op die vraag moest zeggen had zij haar benen van de kniesteunen gehaald, haar voeten tegen de schouders van de dokter gezet en hem met speculum en al van zich afgeduwt. De man smakte tegen het gordijn dat een iele scheiding vormde tussen zijn kantoor en de behandelkamer. Daarop was Zwaantje van de onderzoekstafel afgeklommen en had zich uit de voeten gemaakt.

Even was zij bang dat zij voor de tweede maal met dezelfde arts te maken te had, maar zij kon zich het gezicht van die eerste dokter niet meer voor de geest halen.

‘Waar dient dat gas voor?’

‘U merkt er niets van. Even ontspannen, dan gaat het het beste.’

‘Waar is het dan voor?’

‘Ik ben even bezig, mevrouw.’

‘En ik vraag u iets!’

Zwaantje werd licht in haar hoofd.

‘Zo, het is gebeurd. Wij hebben uw buik met gas gevuld.’

‘Maar waarom dan toch?’

‘Dat ben ik u nu juist aan het uitleggen, mevrouw. Dat is nodig voor de foto die zo dadelijk, als de vloeistof is ingebracht, zal worden gemaakt. De eileiders zijn beter te zien wanneer de buik een beetje is opgezet.’

‘Een beetje’, jammerde Zwaantje, wier buik als een strak opgeblazen strandbal was opgebold.

‘Let op. Nu ga ik de contrastvloeistof inbrengen, mevrouw. Dat kan wel eens een beetje pijn doen.’

Er raasde een motorcrosswedstrijd door Zwaantjes onderlijf. Met topsnelheid jankten de machines zich een weg door het slecht begaanbare parcours.

‘Het ziet er naar uit dat het redelijk goed doorloopt. Het gebeurt trouwens ook wel dat door de kracht waarmee de vloeistof wordt ingespoten, een verkleefde eileider weer doorlaatbaar wordt gemaakt.’

‘Hij heeft het over een verstopte gootsteenafvoer’, kermde Zwaantje tegen haar gebalde vuist.

‘Pardon?’

‘Wij moeten straks de kinderen van school halen. Is de uitslag van het onderzoek voor die tijd bekend?’

Terwijl Zwaantje, bij gebrek aan een stoel, op de verwarmings-

radiator zat, ging Joost op zoek naar iets drinkbaars. Na tien minuten keerde hij terug met thee. Tijdens het wachten op de uitslag bestudeerde Zwaantje de olievlekjes van het looizuur, die in het geribbelde plastic bekertje op de paarsbruine vloeistof dreven. Ze keek of de flintertjes een duidelijke vorm hadden, maar ze zag geen toekomstvoorspellende tekens. Met een paar slokken spoelde Zwaantje de thee weg.

‘Wat denk je, zou die tornado annex dat ontstoppingsmiddel de weg hebben vrijgemaakt?’, vroeg Joost.

‘Dat zou in elk geval beter zijn dan een ellenlang durende micro-operatie waarbij de versperrende vliesjes worden verwijderd. Ik wil liever niet weer onder het mes.’

‘Maar zo’n operatie maakt een natuurlijke zwangerschap mischien mogelijk.’

‘Oenbescriëën.’

De arts kwam uit de onderzoekskamer en vouwde plechtig zijn handen.

‘Ik mag eigenlijk niets zeggen en ben daartoe ook niet bevoegd...’

Zwaantje en Joost keken elkaar een fractie aan.

‘...maar de foto’s staven ons aanvankelijke optimisme niet. U kunt een afspraak maken met uw gynaecoloog, als de foto’s zijn voorgelegd aan de tubachirurg.’

Het was al laat in de ochtend. Ze moesten zich haasten om de kinderen voor het weekeinde van school af te halen. Het wemelde er van de oma’s, opa’s, oppassen, vaders, moeders, moeders met baby’s in kinderwagens en zwangere vrouwen.

Toen de deur openzwaaide en een horde kinderen naar buiten tuimelde, stonden Zwaantje en Joost met een opgewekt gezicht bij het schoolhek en plukten het tweetal van Joost ertussen uit.

In het volgende gesprek met de gynaecoloog kon deze zekerheid verschaffen, al was het niet de zekerheid waarop Zwaantje en Joost hadden gehoopt. Zwaantje, de vrouw die haar hele liefdesleven lang zorgvuldig met alle mogelijke pillen, condooms en spiralen had gevrijd, kon niet op een natuurlijke manier in verwachting raken.

Wat overbleef was in-vitro-fertilisatie, een manier van bevruchting die precies Zwaantjes zwakke stee, de eileiders, omzeilde. Joost en Zwaantje hadden niet lang daarvoor toevallig een documentaire over deze behandelmethode op de televisie gezien. Het was eigenlijk helemaal niet toevallig. Ze zagen, hoorden en lazen zo veel mogelijk over fertiliteitsproblemen. De ivf-behandeling was fysiek en mentaal een heel gedoe. Er moesten eitjes worden geproduceerd, een bevruchting moest volgen, de embryo moest willen innestelen, er bestond een verhoogde kans op een miskraam of een vroegtijdige geboorte. Er waren veel hindernissen te nemen. Eigenlijk kon het bij elk onderdeel misgaan. Van de drie echtparen die door de camera waren gevolgd, hield er uiteindelijk één een gezonde baby in de armen, de andere gaven het op of verzamelden moed om het nog een keer te proberen.

Na afloop van de uitzending had Joost hoop en Zwaantje vrees gevoeld. Maar na het laatste, ontmoedigende gesprek met de verlegen arts, liet Zwaantje zich toch inschrijven bij twee ziekenhuizen die de buisbaby op hun programma hadden staan. Tegen de tijd dat zij aan de beurt zou zijn, moesten zij maar peilen of ze voldoende moed hadden om door te zetten.

Het was een regenachtige namiddag. Zus was na schooltijd om vier uur direct naar huis gekomen. Haar moeder stond boven aan de trap.

'Op de kachel heb ik een handdoek gelegd. Droog je haar daarmee maar af. Ik haal alvast de thee.'

Zus hing haar doorweekte jas over de trapleuning en liep door naar de kamer waar zij de warme handdoek vond. Ze wreef haar gezicht en haren droog.

Moeder kwam de huiskamer binnen met op een blaadje de theepot, twee plastic bekers, een kannetje melk, suiker en een schaal met biscuitjes, waarvan Zus er twee mocht nemen.

Zus pakte haar thee en bracht de kop naar haar lippen. Voor dat zij een slok nam, inspecteerde zij de lichtblauwe beker.

'Getsie, wat ruikt die beker scherp!'

'Dat is altijd wanneer ik ze net heb schoongemaakt. Ik krijg die theeranden er alleen maar met bleekmiddel uit.'

'Heb je ze daarna wel omgespoeld?'

'Lieverd, ik heb ze daarna wel tien keer omgespoeld. Als ze een of twee keer zijn gebruikt, is de geur weg. Je proeft het trouwens niet. Probeer maar.'

'Waarom hebben wij een plastic servies, mama? Ik ken niemand die dat heeft, alleen met kamperen. Het ziet er zo goedkoop uit.'

'Goedkoop was het allerm minst. Het was tamelijk exclusief toen ik het kocht, en het is niet van plastic, maar van mepal. Ken je dat verhaal niet?'

Zus nam de warme beker in haar handen.

'Ik denk dat het nog voor je geboorte was, toen ik het eerste gedeelte van de Wiedergutmachung kreeg.'

'Waar we de ijskast van hebben?'

'Precies, maar dat was later. Ik had een wasmachine met een schoep gekocht, maar had een aardig bedrag over en wilde daar iets moois van kopen. Iets dat niet alleen maar nuttig was. Al sinds de oorlog had ik van scherven gegeten. In elk bord zat een barst en van elke kop was het oor stuk. Toen je vader en ik gingen trouwen, zijn we eerst naar de notaris gegaan, omdat we buiten gemeenschap van goederen wilden trouwen, ook al bezaten wij geen cent. Je wist niet wat er nog kon komen, vandaar. De notaris vroeg of wij bezittingen hadden. Nee, dat hadden wij niet. Hebt u dan helemaal niets, geen beddegoed of iets om van te eten, vroeg de notaris. Toen heb ik hem geantwoord dat ik enkele kapotte borden en een stuk of wat gebarsten glazen had. Daarop noteerde hij hardop: "Een servies, compleet".'

Moeder glimlachte bij de herinnering.

'Ik ben met mijn geld naar de Bijenkorf gegaan en heb daar het mooiste servies gekocht dat ik kon vinden. Het was een achttiendelig wit, met een goudlijn.'

'Opa en oma hebben ook borden met een gouden randje in de kast staan.'

'Ja, dat klopt. Het werd nog dezelfde dag bezorgd en toen wij 's avonds gingen eten, zag de tafel er prachtig gedekt uit. We hebben het een paar keer gebruikt. Toen had ik er genoeg van. Jullie moesten allemaal helpen met het afruimen, afwassen en afdrogen en elke keer als ik een kind zag met zo'n stapel borden, dacht ik: daar lopen zoveel tientallen guldens naar de keuken. Natuurlijk kan een kind wel eens iets naar de bliksem helpen en dan zou ik niet kwaad mogen worden, omdat ik zelf had gevraagd of het wou helpen. Na een dag of twee, drie had ik er zo de zenuwen van, dat ik het aan opa en oma heb doorverkocht en dit afgrijpselijke servies heb uitgezocht. Lelijk, maar wel duur.'

'En is het nog helemaal compleet?'

'Helemaal. Het is onverslijtbaar.'

Moeder verdween richting keuken. Tot etenstijd moesten de kinderen zichzelf vermaken. Het eerste uur ging dat nog redelijk. Zus speelde meestal op haar kamer, alleen. Als dat ging vervelen, ging zij op zoek naar een broer of zus om te vragen of ze samen zouden spelen. Dikwijls waren er al een paar iets aan het ondernemen op het kerkplein vlak bij hun huis. Meestal mocht Zus wel meedoen aan hun spel. Al gingen de regels haar meestal boven de pet, het was voor haar juist te doen. Maar net als Zus dacht het spel door te hebben en zij er echt bij begon te horen, deed zij iets stoms. Dat was het noodlot van de jongste. Ze kreeg dan een scherpe waarschuwing. Bij herhaling zou ze eruit worden gemikt en eventueel zouden er nog represailles volgen.

De gebruikelijke kinderruzies verliepen echter uiteindelijk volgens een ander patroon, omdat, moe en hongerig als ze waren, tegen zes uur de gemoederen snel hoog opliepen. De geijkte versie was dat Carry haar jongere broer Simon om het even welke reden een oplawaai verkocht. Dat nam Simon niet, dus probeerde hij Carry te pakken te krijgen, die altijd net iets sneller was dan hij. Hierna begon de achtervolging. Als Simon zijn zus te pakken kreeg, had Zus niets te duchten. Ze sloegen er dan wat op los en dat was dan dat. Meestal echter mislukte de achtervolging rondom de kerk en kwamen ze terug, terwijl zij op bepaalde afstand hijgend tegenover elkaar bleven staan. Dan keek Zus' oudste broer eens om zich heen. Jawel, daar stond zijn kleine broer Flip. Met hem had hij nog wel een rekening te vereffenen. Of misschien ook niet. Hij greep hem bij zijn trui en begon aan hem te sjorren. Al gauw werd er over en weer geschopt en gescholden. Het was altijd een spannend gevecht en het was zeker niet gezegd dat Simon ook daadwerkelijk van Flip zou winnen. Gefascineerd keek Zus naar het schouwspel, in afwachting van de afloop. Spijtig voor Zus was de oudste aan de winnende hand. Zus keek nog of zij kon wegkomen, maar Flip, drie jaar ouder dan zij, had haar al ontdekt

vanuit zijn onderliggende positie. Eenmaal losgekomen uit Simons wurggreep, spurtte hij naar Zus toe. Zij probeerde nog langs de rozenperken te ontsnappen. Op de gladde stoeptegels zou ze zich beter hebben kunnen afzetten, sneller kunnen rennen. Haar broer sneed een stuk af en kwam schuin van voren op haar af.

'Bocht afsnijden. Had ik kunnen weten. Onthouden voor volgende keer', schoot het door Zus heen.

Toen werd ze getackeld en voelde hoe als eerste haar handpalmen de stoeptegels raakten en de muizen schaafden.

Zo snel als zij kon, vluchtte ze huiswaarts. De oude buurvrouw stond beneden voor het raam. Zus groette haar met een zwaai, alsof haar tranen niet brandden om vrijelijk te mogen stromen. Er was niets aan de hand.

Boven in de keuken stond moeder te koken. Dat scheen een moeilijke bezigheid te zijn, want ze kon dan niemand om zich heen velen. Zus sloop de keuken in en ging stil op het ronde krukje zitten. De rode, plastic zitting was een beetje plakkerig en knerpte als zij ging verzitten.

'M'n maillot is stuk.'

Moeder haalde een deksel van de pan, snoof in de damp, prikte een vork in het eten, legde de deksel weer terug en draaide het gas lager. Ze stond met haar rug naar Zus toe.

'Mam, mijn maillot is stuk. Mijn knie doet pijn. Mijn handen ook. Geschaafd.'

'Pak de jodium maar uit het medicijnkastje in de badkamer. Dan doe ik die er wel op.'

In gedachten zag Zus het bakelieten kokertje. Het gebaar waarmee moeder een wond bekeek, de donkerbruine dop losschroefde en voorzichtig de jodium op de huid liet vloeien, was van een grote zorgzaamheid. Ze bekeek haar drie oppervlakkige wonden en wist precies hoe de jodium zich grillig bijtend zou verspreiden.

Zus verroerde zich niet.

'Wil je vanavond m'n maillot maken?'

'Dat is goed, lieverd. Trek hem nu maar alvast uit, anders blijft hij aan je knie plakken.'

Moeder deed een schep margarine in de koekepan. Sissend smolt de klont.

Vanaf het krukje keek Zus toe.

'Het lijkt wel een zinkende boot.'

Moeder lichtte de pan wisselend aan alle kanten op om het vet gelijk te verdelen. De kantelingen van de schuingeheven koekepan vormden een wilde zee.

'Een zinkende boot in de storm. Kijk, hij kan niet tegen de golven op.'

Moeder legde het gehakt in de pan en veegde haar handen af. Ze zuchtte even, voordat ze de opscheplepels uit een lade pakte en haar dochter vroeg om ze naar binnen te brengen.

Zwijgend nam Zus de lepels aan. Had ze kunnen weten. Zinkende boot. Mama kent vast mensen die zo zijn verdronken in de oorlog. Zinkende boten zijn ook niet iets om grappen over te maken. Is altijd erg.

Met gebogen rug stond moeder achter het fornuis. Onaanraakbaar. Zus besloot het goed te maken door iets liefs te doen. Ze ging uit zichzelf de tafel dekken. Ze spreidde het groene tafelkleed met blauwe blaadjes uit en streek met haar hand de vouwen glad, zoals zij moeder had zien doen. Uit dezelfde kast haalde ze een stapel bleekblauwe borden, ging aan het hoofd van de tafel staan en zeilde ze een voor een naar ieders plek.

Post van de belastingdienst bracht uitkomst voor de lange wachttijd die gold voor een ivf-behandeling. Joost opende de blauwe envelop, zag welk bedrag hij van de fiscus terugkreeg en stelde Zwaantje voor om zich bij de ziekenhuizen ook voor particuliere wachtlijsten op te geven. Zijn vrouw keek bedenkelijk.

‘En de spaarrekening die je wilde openen?’

‘Dat doen we volgend jaar dan wel. Stel je voor dat het een kindje van de belasting wordt.’

‘Een kans van één op tien.’

‘Als het de eerste keer niet lukt, zal het toch een ziekenfondsje worden. Wij hebben het dan in elk geval een keer meegemaakt.’

Deze mannenlogica ontging Zwaantje, maar zij liet zich wel inschrijven voor een behandeling die zij zelf zouden bekostigen.

De oproep om naar het ziekenhuis te komen kwam toch nog onverwacht. Op een doodgewone middag belde een assistente van het ivf-team met de vraag of het mijnheer en mevrouw De Jongh zou passen om over twee dagen te komen. Zwaantje dacht geen seconde meer aan de aarzelingen die zij tot dan toe had gekend. Ze keek niet in haar agenda en vroeg zich ook niet af of Joost die dag verplichtingen zou hebben. Zwaantje beloofde de assistente onmiddellijk dat zij er op de voorgestelde tijd zouden zijn.

Met elke kilometer die Joost en Zwaantje in de richting van het ziekenhuis aflegden, nam hun verlangen naar een kind toe. Het leek alsof de geest uit de fles was, nu deze reële kans werd ge-

boden hun diepe verlangen te verwezenlijken. Als zenuwachtige kinderen gingen zij hand in hand – de ene klam, de andere koud – door de draaideur van het ziekenhuis.

Onrustig schoof Zwaantje in een kuipstoel. Joost was ook gespannen, had Zwaantje gemerkt. Straks, in het gesprek met de arts, zou hij het naadje van de kous vragen. Zij behoefde alleen maar te luisteren en haar kalmte te bewaren. Zij voelden zich net zo onwrikbaar verbonden als de zitplaatsen in de wachtkamer die aan elkaar zaten geklonken.

‘Ik begrijp dat u hier op korte termijn naar toe bent gekomen.’ Dokter Bloem zat ontspannen, maar oplettend achter zijn bureau.

‘Ja, ik kreeg eergisteren een telefoontje dat een paar mensen op de lijst verhinderd waren. Ik ben eigenlijk van het ziekenfonds, maar er kwam belastinggeld...’ Zwaantje wilde dit helemaal niet vertellen; ternauwernood remde ze af.

‘Ik weet niet of ik het allemaal wel aandurf.’

‘Het is al moedig van u dat u hier bent gekomen. Ik ga u de behandeling uitleggen en als u iets niets begrijpt, kunt u mij dat altijd vragen. U krijgt het telefoonnummer van ons spreekuur en mijn privénummer. Aarzel niet contact op te nemen als er onduidelijkheden zijn. Bel gerust.’

Dokter Bloem had de laatste woorden nadrukkelijk uitgesproken. Hij keek Zwaantje en Joost om beurten aan.

‘Ik begrijp dat u binnenkort gaat menstrueren.’

Joost knikte met Zwaantje mee.

‘Nu kan het zijn dat de menstruatie door de spannende omstandigheden uitblijft. Dat is op zich geen probleem. Dan beginnen we met een blinde start.’

Dat klonk even spannend als een weekeindje wildwater kanoën.

‘De behandeling moet namelijk voor de Kerstdagen zijn afgerond, want dan gaat het laboratorium twee weken dicht.’

Dokter Bloem lachte toen hij de verbaasde gezichten tegenover zich zag. Het ivf-avontuur zou niet met Zwaantjes menstruatie als startpunt beginnen, maar door prozaïsch een datum te prikken die werd teruggerekend vanaf de kerstvakantie. De dag waarop de arts uitkwam, bleek binnen een etmaal aan te breken.

‘Met dergelijke praktische zaken moet je ook rekening houden.

Ik zal u het behandelplan uitleggen en als u beiden akkoord gaat, zal ik u allebei daarna kort onderzoeken.’

‘Om te beginnen krijgt u tweemaal daags een injectie om uw eigen cyclus stil te leggen. Dat kan uw huisarts doen, maar u kunt het eenvoudig zelf leren. De cyclus wordt dan overgenomen door een aantal medicijnen, waardoor de eileiders meer eitjes gaan maken. Hiervoor gebruiken we in dit ziekenhuis een pompje, dat eigenlijk niets anders doet dan de hypofyse na te bootsen en elke negentig minuten een minieme hoeveelheid hormonen in de bloedbaan brengt.’

‘Dat pompje is toch een vinding van u?’ vroeg Joost, die kennelijk ergens vakliteratuur had opgediept.

‘Wij hebben er goede resultaten mee geboekt. Het is een natuurlijker verloop dan de twee inspuitingen per dag, die vroeger gebruikelijk waren. Het pompje zit aan een draagbaar infuus, dat onder de kleding vrijwel onzichtbaar is. Het proces van hormoontoevoer wordt nauwkeurig gevolgd. U komt hier een aantal keren per week op controle en tussendoor laat u in een ziekenhuis bij u in de buurt regelmatig bloed prikken.’

‘Werkt men in een ander ziekenhuis dan zonder meer mee aan zoiets?’

‘Dat heeft nog nooit problemen opgeleverd. En u krijgt van ons een introductiebrief mee. Als de eitjes voldoende zijn gerijpt, worden ze door middel van een vaginale punctie uit de baarmoeder gezogen en in het laboratorium met zaad van uw man bevrucht. Als de bevruchting slaagt, worden één of meer

embryootjes teruggeplaatst en kunnen de mensen van het lab met vakantie.'

Zwaantje en Joost maakten dankbaar gebruik van de geboden kans om te lachen. Weer nam de arts hen allebei op.

'Dan breekt de spannendste tijd aan. De tijd van het wachten.'

Vanuit hun ooghoeken keken Zwaantje en Joost elkaar even aan. Ze glimlachten hartelijk ter instemming.

Er restte nog vijf uur tot winkelsluitingstijd. In die tijd zouden Joost de Jongh en Zwaantje De Vries moeten worden onderzocht; daarna honderdvijftig kilometer naar huis rijden, wijde boxershorts voor de één aanschaffen, een waslijst met medicijnen voor de ander bij de apotheek halen, een afspraak maken met de huisarts voor de volgende morgen en eventueel iets aan hun lege maag doen.

Zwaantje kon zich tijdens het onderzoek niet voldoende ontspannen. Ze zag de race tegen de kerstklok al door haar toedoen misgaan, maar dokter Bloem stelde voor het later, als hij hun de ivf-behandelkamer zou laten zien, opnieuw te proberen. Verrast dat de arts bereid bleek het behandelprogramma aan haar aan te passen, trok Zwaantjes verzet weg en legde zij haar knieholten over de koele, metalen beensteunen. Zwaantje was klaar om mee te werken.

Toen moest Joost zijn broek laten zakken.

'Ik heb toch al kinderen!'

'Het spijt me, mijnheer De Jongh, maar het moet gebeuren. Ik moet toch weten of uw zaadcellen ook nu nog voldoende actief zijn. Vanaf vanmiddag mag u alleen nog boxershorts dragen, geen slipjes meer. Een warm bad kan niet meer, douchen natuurlijk wel. En straks moet u in een besloten kamertje zaad produceren. Dan kan dat alvast worden onderzocht.'

Joost was gekwetst.

'Sterkte, mijnheer De Jongh! Het staat heus niet in vergelij-

king tot wat uw vrouw gaat doormaken.' De arts lachte nu hardop. Zwaantje hield zich strak.

Joost snoof en liep als Obelix de spreekkamer uit, op weg naar het besloten kamertje met mannentijdschriften.

In de auto haalde Zwaantje de map die dokter Bloem had meegegeven, tevoorschijn. Er zat een notitieblok in, stencils met informatie over de medicijnen en patiëntenservice, een tijdschema voor alle verrichtingen thuis en in het ziekenhuis, en een balpen. Joost reed.

Rillend hield Zwaantje de pen voor zijn neus.

'Moet je kijken!'

Het was een witte reclamebalpen in de vorm van een injectie-naald.

Een dik uur later parkeerde Joost de auto op de stoep van het winkelcentrum en ging in arren moede op zoek naar boxershorts. Het liep tegen vijven. Om geen tijd te verliezen besloot Zwaantje in de buurt een apotheek te zoeken om de exclusieve medicijnen te bemachtigen.

Gespannen wachtte zij de reactie van de apothecaresse af of zij aan de recepten kon zien welke behandeling de klant voor haar zou ondergaan.

'Een ogenblik', zei de vrouw en verdween achter de matglazen schermen. Minuten verstreken. Joost was vast allang weer terug bij de auto. De vrouw keerde terug, maar wendde zich tot later binnengekomen klanten. Zwaantjes geduld, waar niet veel meer van over was, raakte op.

'Mevrouw', onderbrak zij haar. 'Mevrouw, ik heb de medicijnen morgenochtend nodig. Dat staat ook op het recept. Ik zou graag willen weten of u alles in voorraad hebt, want anders moet ik het snel elders gaan halen.'

'Ik kom zo bij u.'

'Liever nu meteen. Ik sta hier al tien minuten te wachten.'

‘U ziet toch dat ik bezig ben!’

‘Ja, maar niet met mijn medicijnen!’

Achter Zwaantje ontstond een geroezemoes. De apothecaresse werkte andere klanten af en kwam uiteindelijk met enkele medicijndoosjes naar Zwaantje toe.

‘Zo... mevrouw De Vries,’ las zij op een doosje Zwaantjes achternaam, ‘hier is alvast een gedeelte van de spullen die u nodig hebt.’

‘Morgenochtend voor tien uur moet ik met Suprefact beginnen. Zit dat erbij?’

‘Dat moeten wij bestellen.’

‘Hoe laat hebt u het dan in huis?’

‘Niet eerder dan een uur of vier.’

‘Maar daar heb ik dan toch niets aan’, barstte Zwaantje uit. ‘Ik moet er morgenochtend mee beginnen.’

‘Het spijt me, ik kan niet toveren.’

‘Dan wil ik mijn recepten terug en kunt u uw medicijnen houden.’

De apothecaresse harkte als een croupier de doosjes naar zich toe. Zwijgend overhandigde ze de recepten voor de vele medicamenten aan Zwaantje die, onder de afkeurende ogen van de overige klanten naar de uitgang liep.

Zwaantje trof Joost met een gekweld gezicht bij hun fout geparkeerde auto.

‘Zit er een bon op?’

Joost schudde somber zijn hoofd. Hij toonde haar een papieren zak met slobberonderbroeken.

‘En het ligt niet eens aan mij!’

Zwaantje commandeerde Joost de auto in en een kwartier voor sluitingstijd arriveerden zij bij hun vertrouwde apotheek, een herenhoekhuis van rode baksteen. De ogen van de apothecaresse bleven achter de hypermoderne bril discreet bij het lezen van de lijst medicamenten.

'U hebt morgenochtend alles nodig, zie ik. Ik ga even voor u bellen.'

Haar voetzolen kraakten zacht en lieten, evenals haar zachte stem aan de telefoon, de gewijde rust die zowel voor als achter de toonbank heerste, intact. Ze legde de hoorn neer en aan niets in haar houding was te zien of het haar gelukt was de kostbare hormoonpreparaten te bestellen; slechts haar stem verried licht haar beroepseer.

'Het is in orde. U kunt de medicijnen morgenochtend na negen uur komen halen.'

'Het is fantastisch dat u het zo snel voor elkaar hebt gekregen', zei Zwaantje veel te luid voor de omgeving waarin ze zich bevond.

'Het is mijn werk en ik doe het graag', glimlachte zij fijntjes.

De volgende morgen haalde Zwaantje een plastic tas vol medicijnen op.

'Alles zit erin. Hebt u nog alcohol nodig om de huid te ontsmetten?'

Even keek Zwaantje de apothecaresse niet begrijpend aan. De vrouw wees op een groot pak wegwerpspuiten dat bovenop in de plastic zak lag. Avonturen zijn leuk als ze voorbij zijn, niet als ze nog moeten beginnen.

'Ja, doet u er maar een flesje alcohol bij.'

'Zal ik u de rekening toesturen?'

'Ik zal het wel contant betalen. Hoeveel is het?'

'Achthonderdzevenenveertig gulden tachtig.'

'Doet u het dan maar liever op rekening.'

'Uitstekend. Succes ermee.'

Weer die glimlach.

'Dank u.'

Even later stond Zwaantje lichtelijk duizelig in de spreekkamer

van de huisarts. Met zichtbaar plezier onderwees hij zijn patiënte hoe zij de spuit moest vullen en zichzelf injecteren.

'Suikerpatiënten doen dit jaar in, jaar uit. Het kan heus geen kwaad.'

Dat hielp Zwaantje over het dode punt heen te komen. Met precieze bewegingen reinigde zij de poreuze afsluiting van het flesje met een in alcohol gedept watje. Ze duwde de naald er doorheen en vulde de spuit tot het aangegeven streepje. Toen stak zij de naald in de lucht, perste de zuurstof uit de houder en controleerde de hoeveelheid vloeistof. Met haar duim- en wijsvinger nam zij onder de navel een plooi van haar huid, die zij eerst had gedesinfecteerd. In haar rechterhand lag de spuit. Met de scherpe punt van het salmiakvormige uiteinde naar haar buik gericht, drukte zij de holle naald eerst tegen en dan, heel langzaam, door haar vel heen, tot ze geen weerstand meer voelde. Beheerst duwde ze de vloeistof uit het reservoir.

'Heel goed', complimenteerde de huisarts.

Voorzichtig trok ze de naald uit haar huid en gooide het ding in de afvalbak.

Moeder had de bruine hutkoffer tevoorschijn gehaald. Hij was zo groot als een eenpersoonsbed. Vakkundig pakte zij spelletjes, linnengoed, kaplaarzen en verschoten zwempakken in. Als het in Amsterdam zou gaan regenen, zou niemand zich meer daarop kunnen kleden, want de hutkoffer deed er weken over om hun vakantiebestemming te bereiken. Moeder zat altijd in de rats of hij wel op tijd zou worden afgeleverd door de chauffeur van de roodneuzige vrachtauto die het plaatselijke transportbedrijfje bestierde. Pas daar, op Texel, zou Zus het merendeel van haar kledij terugvinden. Thuis lag de familie tussen de witte lakens, maar uit de hutkoffer toverde moeder elk jaar de zelfgemaakte lakenzakken met een Brabants ruitje in rose, groen en melkchocoladebruin. Overal in het huis lagen spullen die alleen tevoorschijn kwamen als de zomervakantie naderde, zoals de badmintonrackets met een paar ingedeukte veertjes, die zelden werden gebruikt omdat het op Texel altijd te hard waaide.

De laatste dagen voor de zomer vakantie waren op school altijd rommelig. De kinderen mochten de hele dag spelen of tekenen met als gevolg dat iedereen zich verveelde. Zus en haar vriendinnen hingen over de aaneengeschoven schooltafels. Met haar vinger probeerde ze een vaste lijn te volgen langs de minieme, groene ruitjes in het tafelblad van formica.

‘Gaan jullie weer naar Texel?’

‘Natuurlijk. Wij gaan altijd. Vijf weken.’

‘Is het niet saai om steeds naar dezelfde plek te gaan?’

Met verve verdedigde Zus de voordelen van Texel. Het was er vaker goed weer dan op het vasteland, heel mooie natuur en het was toch elk jaar anders. En niet duur.

‘Wij kunnen ook geen dure vakantie betalen,’ zei Jos en trok het elastiekje van haar lichtblonde paardestaart strakker. ‘Mijn vader vindt dat wij eerst Nederland goed moeten leren kennen; daarom gaan wij elk jaar naar een andere provincie. En dan maken wij elke dag met de auto een tochtje.’

De hartsvriendin van Zus mengde zich in het gesprek. Onlangs hadden ze tot 's avonds laat een gesprek gevoerd. Ze waren de tijd vergeten, want het was uitgekomen dat niet alleen de ouders van Zus, maar ook die van Ilanit in aparte kamers sliepen. Ilanit ging op wintersport naar Zwitserland en 's zomers naar familie in Israël.

‘Wij gingen vroeger, toen wij nog weinig geld hadden, elk jaar naar Zoutelande toe. Het is helemaal niet erg om steeds naar hetzelfde te gaan. Dat is best leuk.’

Terwijl het gesprek over vakantiebestemmingen voortging, pijnigde Zus haar hersens af. Er bestonden tropische en subtropische landen. Zoute landen waren misschien net als Texel onderdeel van een eilandengroep, maar ze lagen zeker niet zo dichtbij als Texel. Waarschijnlijk moest je er met een vliegtuig naar toe. Steels gluurde Zus naar haar vriendin en wenste dat zij net zo weinig geld zou hebben als Ilanit vroeger had gehad, want het weinig van Ilanits ouders was ongetwijfeld meer geweest dan het hunne nu.

Op een zaterdagmorgen in alle vroegte vertrok de familie De Vries met de boemeltrein vanuit Amsterdam naar Den Helder. Behalve vader, die later kwam omdat hij nog werk moest afmaken. Moeder had de treinkaartjes een dag van te voren opgehaald. Nu zaten ze, zoals elk jaar, in de dichtgeritste linkermouwzak van het roodkatoenen windjack.

Direct na het ontbijt was de familie de deur uitgegaan. Bij Koog aan de Zaan wilde Flip een boterham, bij Zaandam rammelden ook de overige kinderen van de honger en voordat de trein bij Wormerveer stopte, was de grote zak met brood tot

op het laatste kapje leeg. Bij Uitgeest vroeg Simon of ze er al bijna waren, bij het station Castricum werden herinneringen aan schoolreisjes opgehaald en voorbij Alkmaar keek moeder of de lucht al opklaarde, want zij zwoer erbij dat het weer op Texel altijd beter was dan op het vasteland.

'Breekt de lucht al? Kun je een lange broek uit het blauw knippen? Dan wordt het mooi weer.'

Zus keek braaf naar buiten, omhoog naar de lichtgrijze hemel. Op station Schagen stapte haar alles durvende zus Carry uit en zwaaide vanaf het perron haar familie in de treincoupé gedag.

'Mama, mama, straks rijdt de trein zonder Car weg!'

Maar moeder lachte alleen maar, ook al zette de trein zich weer langzaam in beweging. Hoe kon mama, die zich anders altijd zorgen maakte, nu zo onbekommerd zijn? Altijd moesten zij direct naar huis bellen als ze later terug zou zijn dan mama verwachtte. Zus herinnerde zich levendig hoe kwaad moeder eens was, toen zijzelf te lang in het park was gebleven omdat zij haar bril, die ze op een duidelijke plek midden op het grasveld had gelegd, niet meer had kunnen terugvinden. Een bril was duur, ook al betaalde het ziekenfonds eraan mee. Laaiend stond moeder boven aan de trap te schreeuwen hoe Zus het in haar hoofd haalde om zonder bericht pas om halfzeven thuis te komen. Het donderde niet dat er in het park geen telefooncel stond. Dan had zij maar ergens moeten aanbellen om daar naar huis te telefoneren. Voor het eerst in haar leven moest Zus zonder eten naar bed. Moeder wilde haar niet meer zien.

Carry had ook slechte ogen, maar zij vertikte het om een bril te dragen. Nu was Car weg en moeder maakte zich niet eens druk.

Bij Anna Paulowna stapte zij vrolijk de coupé binnen. Toen pas begreep Zus dat Carry bij de vorige stop een wagon verder weer was ingestapt. Alleen Zus had, omdat zij de kleinste was, niets doorgehad.

Zus keek naar buiten, naar de weilanden. Langs de spoorlijn liep een sloot. Zij vroeg zich af of je daarover kon waterskiën. Ze dacht dat het wel zou lukken, wanneer je een touw stevig vastmaakte aan de trein, bij spoorwegovergangen een grote sprong over de weg en de wachtende auto's nam, en als je de stok, waaraan het touw vastzat, maar snel genoeg overpakte wanneer er een paal van de bovenleiding naderde.

De rest van de rit sjeesde zij als een Olympisch kampioene op waterski's langs de trein. Zus kwam tegelijk met de anderen op het kopstation van Den Helder aan. Aan de achterkant waren de ski's versplinterd; er was toch niet steeds een slootje geweest.

De fietsen stonden in de stationsstalling op hen te wachten. Om het achterspatbord zat een metalen strook gevouwen, waarop in potlood naam en huisadres van de eigenaar stond geschreven. Dit jaar had Zus het zelf mogen doen, als zij het maar netjes deed. En aan het fietsstuur, naast de bel, hing aan een touwtje een label met daarop het vakantieadres. Bij de andere fietsen zaten nog stukjes touw van vroeger jaren. De papieren labels waren verdwenen. Aan de metalen naamplaatjes, maar meer nog aan die gemeenschappelijke restjes touw om de sturen was te zien dat de fietsen bij elkaar hoorden en een gemeenschappelijk verleden deelden. Ze sjorden hun handbagage achterop en fietsten het kleine stukje naar de boot.

'Volgens mij is het de *Dokter Wagemaker*', gokte Flip, die in het laatste stuk wegsprintte om als eerste de naam van de boot die hen naar het eiland zou brengen, te kunnen lezen.

Carry zette de achtervolging in en won.

'Het is de *Dageraad*!' Haar hoge stem klonk triomfantelijk over de kade.

Het waaide flink, de boot deed er langer over dan anders om de haven van Oudeschild te bereiken. Vlak ervoor keerde de

boot honderdtachtig graden. De motor werd uitgezet en de *Dageraad* schoof geluidloos achteruit de haven in.

Tegen de wind in fietste de familie onder de dijk naar hun vakantiebestemming toe. Op de boot had de zeewind hun donkere, krullende haar naar achteren geblazen. Door het strandzand en de zilte lucht zouden ieders krullen steeds dikker en stijver worden alsof ze waren ingesmeerd met arabische gom. Alleen de wekelijkse wasbeurt met veel shampoo kreeg hun haren weer zacht. De banden knerpten over het pad van gemalen schelpen en de getraliede roosters, die de schapen moesten belletten om van de dijk weg te lopen, ratelden onder hun gewicht.

Het was moeder die als eerste de kerktoren had gezien.

‘Kijk, daar is het gouden kippetje van Den Hoorn!’

Moeder wees naar de blinkende weerhaan op de torenspits. Zus had vroeger ontdekt dat er een kip bovenop stond. Ze maakte toen nog geen onderscheid tussen hen en haan. Telkens als iemand van de familie het oriëntatiespunt ontwaarde, en dat was gedurende de vakantie talloze malen, werd er over het gouden kippetje gesproken. Zus was er trots op dat haar woorden familietaal waren geworden.

Ze kwamen langs het Licht van Troost, een baken in roodgeverfd metaal. De functie van het staketsel was Zus niet duidelijk, maar haar ouders vonden het kennelijk niet in het landschap detoneren. Integendeel, er werd over gesproken alsof het een stil, doch dierbaar familielid was.

In de verte stapelden de duinen zich steeds hoger op. De wind uit het zuidwesten bracht geen helder zicht met zich mee. Het duurde lang voordat de witte vakantiehuisjes op het oude loodsduin zichtbaar waren. Ze stonden aan de binnenrand van de duinen, met een uitzicht dat met noordenwind reikte tot aan De Waal en het monument op de Afsluitdijk. De gepleisterde muren waren witgekalkt, de houten kozijnen waren in een

vrolijk rood. Door hun sobere, rechthoekige vorm en dikke muren hadden de huisjes ook in een Zuideuropees dorpje kunnen staan.

Voordat de familie hun bestemming had bereikt, moesten ze eerst nog tegen de steile helling op. Alleen de sterksten haalden die, maar niemand kon op het zadel blijven zitten. Moeder en Zus liepen het laatste stuk naast hun fiets omhoog. Iedereen was blij dat ze er waren en alles werd geïnspecteerd of het hetzelfde was gebleven of dat er veranderingen waren aangebracht.

Van dichtbij kon je zien dat de huisjes niet in Spaanse of Griekse stijl waren gebouwd, want bovenop de betonnen muren van bijna een meter dik, zaten weerhaken die in de oorlog werden gebruikt om er camouflagenetten overheen te spannen en zo de geallieerden te misleiden.

De familie De Vries bracht elk jaar hun vijfweekse zomervakantie door in een dorpje van opgedolven bunkers.

De wekelijkse schaatslessen waren uitgegroeid tot halve familiebijeenkomsten. Flip, de broer van Zwaantje, en zijn vriendin waren ermee begonnen. Zwaantje en de kinderen van Joost hadden zich bij hen aangesloten. Soms kwamen Carry en haar dochter Lien, die alle twee moeiteloos voorbij de beginners gleden. Alleen Joost waagde zich niet nabij de ijsbaan.

Na de eerste les had Zwaantje, op aandringen van de schaatsleraar, de stoel aan de kant laten staan. Zij had het inmiddels zo ver gebracht dat zij op rechte enkels een hele ronde kon rijden. Als ze langs het krabbelbaantje kwam, waar de jeugdclub oefende, zwaaide ze de kinderen bemoedigend toe. Michiel en Anneke deden wanhopig hun best op de ijzers te blijven staan. Zwaantje wist nog precies hoe ellendig moeilijk die eerste keren waren. Carry had haar vroeger willen leren schaatsen. Vol moed was zij met haar zus mee naar het park gegaan, waar Carry haar een paar dubbeldekkers onderbond. Het ging geweldig goed tot Carry de dubbele ijzers voor enkele verwisselde. Vanaf dat moment lukte niets meer en moest Zus doorweekt en verkleumd wachten tot Carry genoeg had van de ijspret.

Zwaantje eindigde haar vierhonderd meter botsend tegen Flip. Hij probeerde haar op te vangen, maar zij verloor haar evenwicht en sleurde haar broer bijna mee in een beginnende val. Hun bovenlichamen zwikten als een snel tikkende metro-noom heen en weer. In hun kinderjaren hadden zij dit fysieke contact beslist hadden opgevat als een aanleiding om de eigen onoverwinnelijkheid te bewijzen en de ander naar beneden te duwen. Nu lachten zij om hun wankel evenwicht.

Voor de laatste les moest Zwaantje een smoes verzinnen waar-

om zij niet meer meedeed. Het infuusje was weliswaar onzichtbaar onder haar winterjack, maar het leek haar te riskant om ermee te schaatsen. Het ding zat dag en nacht aan haar vast; bij elke beweging voelde zij het plastic slangetje over haar huid glijden. Ze wilde haar familie nog niet op de hoogte brengen van haar behandeling, omdat ze opzag tegen de belangstelling die dat bericht zou opwekken. Tegelijkertijd was het vervelend dat zij haar familie op die manier buitensloot, maar Zwaantje snakte naar een moment dat zij het hele gedoe uit haar hoofd kon zetten.

'Omdat het de laatste les is, krijgen Michiel en Anneke een diploma uitgereikt, dus ik kan niet meedoen; ik ga hen van de kant af toejuichen.'

Flip begreep de verplichtingen van het stiefouderschap en geloofde zonder meer het leugentje om Zwaantjes bestwil.

Geroerd keek Zwaantje hoe de kinderen hard hun best deden om mee te komen met de rest van de groep. Bij Anneke, de jongste van de club, zaten haar korte, houten bootjes zo los, dat zij er eentje verloor zonder het op te merken. Op een schaats en een kaplaars maakte zij stoere schaatsbewegingen. Zwaantje mengde zich tussen de kinderen op het ijs. Even was zij bang dat ze zou uitglijden en dat er iets met het infuus zou gebeuren. Bij Anneke gekomen, bukte zij en verwijderde het andere bootje van haar voet. Michiel stond met naar binnen gezwikte voeten op zijn doorlopers. Terwijl de andere kinderen als jonge eendjes op het ijs kletterden, klostte hij er ongelukkig achteraan. Maar alle drie straalden zij van trots, toen de diploma's werden uitgereikt.

'Weet je, Zwaan', schreeuwde Anneke opgewonden boven het kindertumult uit, 'het ging zo goed, dat ik niet één keer ben gevallen!'

En Michiel, die er niet op had gerekend een bewijs van zijn kunnen te krijgen wilde het diploma thuis boven zijn bed ophangen.

Precies drie weken na het eerste contact met dokter Bloem en exact vierendertig uur na een countdown-injectie om de eisprong in werking te zetten vond de punctie plaats. In de voorafgaande tijd waren Joost en zij twee tot drie keer per week naar het ziekenhuis gegaan, terwijl Zwaantje tussen door zich bij het plaatselijke ziekenhuis bloed liet afnemen. Zij zag tegen de punctie op, waarbij onder plaatselijke verdoving de follikels zouden worden doorgeprikt en de eitjes door een slangetje naar buiten gezogen om na inspectie te worden bevrucht.

In de achterbak van de auto lag een reageerbuisje met afgedraaid en ingevroren bloed, dat door die behandeling okergeel was gekleurd. Voordat de punctie zou plaatsvinden, moest er nog een laatste keer op de poli bloed worden geprikt en zou de intussen ontdooide inhoud van het buisje worden gecontroleerd. De gehele maandelijkse cyclus werd van buitenaf geregeld. Het onderdeel van haar lichaam dat hiervoor jaar in, jaar uit, zorgde, was tijdelijk uit zijn functie ontheven. Al die tijd was het prikken en geprikt worden. Gaandeweg had Zwaantje haar vrees voor de injectienaald verloren en zoveel onderzoeken ondergaan dat zij, als neveneffect, haar lichaam niet meer als haar onvervreemdbaar eigendom was gaan beschouwen.

De ontwikkeling van de eitjes was voorspoedig verlopen, zo bleek uit de proefecho's. Wel had de arts laten doorschemeren dat een complicatie kon gaan optreden, omdat er veel grote eitjes waren.

Op aandringen van Joost had Zwaantje verteld dat zij erg tegen de punctie opzag. Cora, één van de verpleegkundigen, noodde hen mee naar de koffiekamer van het personeel en haalde thee.

'Het is goed dat je dit zegt. Dan kunnen we er rekening mee houden.'

'Hoezo rekening houden, het moet toch gebeuren? Ik kan me zo slecht beheersen, als ik bang ben. Dan ga ik met mijn

benen trappelen, of barst in huilen uit, in de hoop dat ik dan weg mag. Dat is toch raar?’

‘De meeste vrouwen zien er behoorlijk tegenop, al schijnt het achteraf dan vaak wel mee te zijn gevallen. Je wordt goed verdoofd. En eventueel krijg je van de dokter een middel waardoor je de ingreep bewust meemaakt, maar je je achteraf niets meer kunt herinneren. Dan bouw je geen angst op voor een mogelijke volgende keer. Het is jammer dat ik geen dienst heb wanneer je wordt gepuncteerd, maar ik zal het aan dokter Bloem doorgeven en Femke, die zal je wel bijstaan. Daar is zij heel goed in.’

Zwaantjes nervositeit was door het gesprek afgenomen. Ze zou geen pijn voelen, dat was beloofd. Als Cora het zo kalm opnam, durfde zij ook deze stap weer te wagen.

Het verhaal dat Cora had overbracht, had indruk gemaakt op de andere mensen van het ivf-team. Femke en dokter Bloem gedroegen zich als zeelieden op een schip, die hadden gehoord dat er zware storm op til was, terwijl de patiënte niet zeeziek mocht worden.

Zwaantje, al half gerustgesteld omdat haar angst serieus werd genomen, giechelde, toen Joost zei dat het leek of iedereen oliejas en zuidwesters droeg.

‘Ik ga je een verdoving geven’, zei Femke in het uitkleedkamertje.

Zwaantje knikte bereidwillig.

‘Het zal wel even zeer doen.’

Weer een knikje.

Femke richtte een dikke spuit met het metalen reservoir op Zwaantjes ontblote dijbeen en wierp deze er als een dartspeeler in.

‘Blijf hier maar rustig zitten en geef maar een seintje, wanneer de verdoving begint te werken.’

Binnen een minuut zwaaide alles voor Zwaantjes ogen. Met

zwarte tong zei ze dat ze wilde gaan liggen. Overal waren ondersteunende armen die haar naar de behandeltafel hielpen. Het bleek niet nodig om het geheugenwissende medicijn toe te dienen.

De gynaecoloog kon moeiteloos de eitjes aanprikken en in een slangetje opvangen. Elk eitje werd aan de laboratoriummedewerker overgedragen die de kwaliteit beoordeelde.

'Nummer één goed... Nummer twee goed... Nummer drie matig...'

Zwaantje hield de telling na nummer vijftien niet meer bij. Het was wel onbeleefd tegenover de hardwerkende mensen om haar heen en tegenover Joost, die haar beide handen vasthield, maar zij sukkelde steeds even in slaap.

Terwijl Zwaantje thee dronk in de verkoeverkamer, bracht Joost zaad in een bruin pillenpotje naar het laboratorium. Daarna liep hij naar de kamer waar Zwaantje met twee koppen koffie en Femke aan haar zijde lag bij te komen.

'Hier is koffie voor je. Hoe ging het?'

'Het ging', zei Joost kortaf. 'Wanneer mag je opstaan?'

'Als de koffie op is.'

Gedurende de terugreis beklagde Joost zich over het gebrek aan belangstelling voor het manlijk deel van het echtpaar. Alle aandacht richtte zich steeds op de vrouw, dat begreep hij ook wel. Over de enige fysieke bijdrage die de man aan de behandeling moest leveren, werd lacherig gedaan en dat vond hij vernederend.

Ze hadden zich verheugd op de twee dagen tussen de punctie en de terugplaatsing van de embryo's. Twee hele dagen zonder een batterij aan medicamenten die op vaste tijdstippen moesten worden ingenomen. Geen enkele prik, geen infuus meer, kortom helemaal gewoon. Ze waren vrij om te gaan en te staan waar zij wilden. Maar ze kwamen tot niets. Joost en zij moesten

twee dagen afwachten om te horen of in het laboratorium celdeling was opgetreden. Misschien ontstond op dit moment, op een afstand van honderdzevenenveertig kilometer van hen vandaan, hun eigen kind.

Het hoofd van het laboratorium kwam de behandelkamer binnen. Op een dienblaadje droeg hij het schaalpje met de embryootjes. Door een dun slangetje werden ze even later ingebracht. Zwaantje voelde niets. Menselijke emotie was gereduceerd tot een medische handeling.

'Als hieruit een gezond kind wordt geboren en het ooit nog eens vraagt waar de babietjes vandaan komen, vertel ik gewoon over de ooievaar en de bloemkool. Niks geen verhaal over een pappie en mammië die veel van elkaar houden en dicht tegen elkaar aan in bed liggen.'

'Maar dan heb je wel een kind om het tegen te vertellen', zei dokter Bloem. Zijn woorden ketsten tussen haar oren. Ze begon te beven.

'Met deze embryo's heb je een kans van vijfenveertig procent om in verwachting te raken. Dat lijkt heel wat, maar het is een dubbeltje op zijn kant. Het kan ook mis gaan. Als het goed gaat, zien wij elkaar over een paar weken bij de zwangerschapstest. Als je gaat menstrueren, bel dan even. We kunnen dan nog een nagesprek hebben. Veel sterkte voor de komende tijd.'

's Avonds aan tafel zei Joost: 'Eigenlijk zitten we nu met z'n zeszen aan tafel!'

Ontsteld keken zij naar elkaar. Het was weer tot een diepere laag doorgedrongen wat zij waren aangegaan.

De tweede dag dat Zus op de middelbare school zat, vroeg de lerares Frans, die ook maatschappijleer gaf, welke woestijn kort geleden door Israël was bezet. Er rees een aantal vingers. Niet alleen van de joodse leerlingen, viel Zus op. Zij kende zelf ook het antwoord, maar zij aarzelde of zij haar vinger zou opsteken, onzeker als zij was om straks het verkeerde te gaan zeggen.

‘Zus, zeg het maar.’

Ze wist om welke naam het ging, maar noemde de andere.

‘De Negev.’

‘Dat is wel een woestijn in de buurt, maar ik bedoelde de Sinäi.’

Er zakte een matglazen scherm in de vorm van een cylinder om haar heen. De rest van de les ging aan haar voorbij. In gedachten speelde ze simultaan een verbale wedstrijd tegen haar klasgenoten. Zij had aangetoond dat niet alle joodse mensen Israël als hun broekzak kennen. Ze wist niet wat zij daarmee had willen bewijzen, maar slaagde erin voor zichzelf een redenering te vinden die verklaarde waarom zij aan de drang om het foutieve antwoord te geven had toegegeven.

Na dit voorval kon Zus geen rechtstreeks gestelde vraag meer beantwoorden. Zelfs als iemand haar vroeg waar zij woonde, antwoordde zij met een wedervraag om tijd te winnen waarin zij een antwoord kon opstellen. Soms was de tussenliggende tijd niet genoeg en dan informeerde zij waarom de ander dat per se wilde weten. Als Zus al opmerkte dat haar gedrag bevreemding opwekte, dan was dat voor haar geen reden om toeschietelijker te worden. Naarstig zocht zij naar een houding, een persoon die zij kon verbeelden op ogenblikken dat zij zich geen raad wist met een situatie.

Zus meende dat al haar leeftijdsgenoten er zo aan toe waren, zij het dan dat die toch meer plezier maakten dan zij. Ze wenste niet anders te zijn dan de anderen en hield vol dat zij niet van hen verschilde. Dat was de puberteit waar je je doorheen moest zien te worstelen. Niemand sprak over de angsten en nachtmerries omdat die blijkbaar zoveel gewoner waren dan allerlei andere intimiteiten. Moeder had haar uitgelegd dat zij in een leeftijdsfase verkeerde, waarbij je je leven en je ouders op een nieuwe manier ging zien. Het zou voor haar soms verwarrend en eenzaam kunnen worden, had mevrouw De Vries waarschuwend voorspeld. Het hoorde er nu eenmaal bij.

Toen Mirjam, haar een na oudste zus, een jaar geleden naar Israël was vertrokken om er in een kibboets te gaan werken, was Zus naar Flips kamer gegaan om zijn atlas te pakken. Ze zocht het land op en herkende namen van plaatsen die haar oude schoolvriendin Ilanit op vakantie had bezocht en waarover zij had verteld met een gemak alsof ze door Amsterdam-Zuid wandelde. Zus hield van de vreemde, vertrouwde klanken van de naam van het land en zijn steden. Later waren de oorlogspleegouders van Mirjam haar in de kibboets komen opzoeken en hadden bij terugkomst de familie De Vries met enthousiaste verhalen overstelpt.

Tijdens de zesdaagse oorlog was een jongen uit haar klas, met toestemming van het schoolhoofd, van school weggebleven om geld te collecteren voor Israël. De joodse kinderen spraken veel over de oorlog en legden de situatie op autoritaire toon aan geïnteresseerde niet-joodse leerlingen uit. Zus luisterde er ook naar, maar spoedig schermde zij zich af. Dit was zo anders dan wat zij thuis hoorde.

Thuis was voor het eerst in haar leven een radio gekomen. In twee avonden had haar vader zelf een toestelletje gebouwd. Simon en Flip hadden schamper commentaar geleverd op het

kale blikken kistje, waar niets anders aanzat dan twee draaiknoppen voor volume en afstemming plus een aan-en-uit-hendeltje. Zus gaf hun daarin gelijk; zij zou niet willen dat haar vriendinnen de radio zouden zien.

Elk uur werd hij een paar minuten voor de nieuwsuitzending aangezet, zodat de buizen konden opwarmen. Na afloop was hij gloeiend heet geworden. Steeds als vader de radio uitzette, brandde hij zich aan het ijzeren hendeltje en stiet dan een vloek uit, die tevens de beluisterde berichtgeving leek te kwalificeren.

Mijnheer en mevrouw De Vries waren niet erg te spreken over de successen die Israël in het verloop van de oorlog behaalde. Het scheen dat niet de Arabische landen de oorlog waren begonnen, maar Israël zelf. Israëli's waren niet beter of slechter dan andere mensen, dat begreep Zus ook wel, maar ze wilde toch dat er op hen niets aan te merken zou vallen. Dan zou zij zich niet zo behoeven te schamen voor het gedrag van haar ouders.

Israëli's waren Joden, net als zij. Twee volken die elkaar gedeeltelijk overlappen. Heel Nederland steunde Israël of men nu joods was of niet. Maar dat laatste woord viel niet bij Zus thuis. En geschreven worden mocht het ook niet, al had niemand dat echt verboden. En als je het toch schreef, moest het met een kleine j. De hoofdletter J stond voor iets anders. Dat was een Jood of een Jodin, iemand die door Hitler jood was gemaakt, had zij van thuis begrepen. Het was geen louter taalkundige kwestie of het een zelfstandig naamwoord is dat met een hoofdletter moet worden gespeld, want dan kreeg het, net als in het Duits, dezelfde grote, verboden J.

Zus kon niet geloven dat Hitler iemand jood kon maken. Het was toch niet hetzelfde als iemand tot de ridderstand verheffen? Er waren de Neurenberger wetten geweest, maar vormde dat een bewijs dat daarom elke wet, ongeacht haar oorsprong, en dus ook de joodse, als zodanig moest worden

gewantrouwd? De gedachten over normen, waarden, afstamming verstrikten en verstikten haar emotioneel zozeer dat zij zichzelf onbekwaam vond een zinnig idee over dit onderwerp te hebben.

Zus had eens aan moeder gevraagd wat zij moest antwoorden als mensen wilden weten of zij joods was.

‘Dan zeg je maar dat je dat inderdaad bent, maar dat het er niets toe doet, omdat iedereen gelijk is.’

Zus vond het goed gezegd, al had zij nooit het idee gehad dat zij en haar familie zo gewoon waren.

Het was kinderachtig voor een twaalfjarige, maar als zij bij haar oma was, bekeek zij nog altijd stiekum het Gouden Boekje met het verhaal over Jozef, die door zijn broers in een put werd achtergelaten en met wie het toch goed afliep. En naar de hora's die Judith vaak op de grammofoon draaide, luisterde zij graag.

's Avonds aan tafel werd er over de oorlog gediscussieerd. Zus probeerde zinnen te bedenken die een mening zouden verkondigen, voor het geval iemand daar naar zou vragen. Niemand noemde Mirjams naam, alsof haar aanwezigheid in de kibboets niet voldoende was om te hopen dat Israël de oorlog zou winnen. Carry, Simon en Flip lanceerden argumenten die vader en moeder pareerden.

Alleen op Judiths uitspraken kwam geen antwoord, maar zij gold in de familie als expert omdat zij, een jaar eerder dan Mirjam, in Israël was geweest. Zij en Mirjam waren in de oorlog geboren en ze hadden op verschillende adressen ondergedoken gezeten, terwijl de vier jongste kinderen van na de oorlog waren en niets hadden meegemaakt.

Alle argumenten klonken even doordacht. Zus keek de tafel rond en peilde de stemmingen. De te kalme rust van acht eten-de mensen was met het uitbarsten van de oorlog in het Midden-Oosten opgeheven, maar de sfeer was er niet beter op geworden. Temidden van de discussie proestten Carry en Flip het

plotseling uit. De anderen vielen stil en keken hen nieuwsgierig aan. Carry verroerde zich niet meer, maar Flip werd overmoedig. Hij hield zijn handen vlak bij zijn mond, alsof hij van verbazing moest bekomen. Hij wist niet of hij moest praten, nu iedereen hem aankeek. Zijn ogen vlogen heen en weer. De jongensstem schreeuwde het bijna uit:

‘Weten jullie waarom Hitler gestopt is met de vergassing?’

Zijn mond schulde nog steeds achter zijn handen. Iedereen was verijdsd, ook Flip. Zijn ogen schoten nog altijd wild alle kanten uit. Zus zag dat Flip wel dood wilde gaan om de woorden die hem waren ontglipt. Vanaf haar plaats was er niets dat zij voor hem kon doen.

‘Van tafel, jij’, zei moeder schor.

Flip schoof zijn stoel naar achteren.

‘Weet jij eigenlijk wel dat je eigen grootmoeder door jouw Hitler is vergast?’

Hij stond op en sloop de kamer uit. De deur, geschampt door menig driftbui die erop was afgereageerd, sloot onhoorbaar. Zus keek voorzichtig verder dan de lege stoel van Flip. Ze zag Simon, die naast haar zat. Het kippevel stond op zijn behaarde armen. Ze zag Carry, die eindelijk gelijkenis vertoonde met de ingelijste krijttekening die lang geleden van haar was gemaakt. Ze zag Judith en herkende in haar gezicht Mirjam, de afwezige.

Zus dacht na over wat er was gebeurd. Ze voelde zich met het verdriet van haar ouders verbonden. Ze wilde dat zij een manier kende om haar vader en moeder te laten merken dat zij van hen hield. Het was niet goed om te denken dat haar ouders een verkeerde opvatting zouden kunnen hebben. Die Israëli's, hadden haar niet nodig. Die zouden zich zelf wel redden.

‘Voor mij is deze maaltijd afgelopen’, zei moeder na lange tijd.

Het was Judith die voorstelde het eten terug te doen in de pan en het deze ene keer weg te gooien. Met een hoofdbeweging gaf moeder toestemming. Om beurten schoven moeder, vader en kinderen het opgeschepete eten terug in de grote pan.

Toen dacht Zus aan Flip, die boven op zijn kamer zat. Simon kennende, zou hij straks naar Flips kamer gaan om van hem te horen hoe de mop afliep. Dat zou Zus niet durven; zij hoefde alleen maar onopvallend Simon te volgen en mee te luisteren als hij het Flip zou vragen.

Ze genoten altijd van de rust tussen kerst en oudjaar. Voor Joost en Zwaantje was het geen drukke tijd met verplichtingen en familiebezoeken, maar juist een periode van warme ligbaden, stripverhalen en dubbeldikke weekbladen. De telefoon rinkelde niet en in de brievenbus lag niets dan plezierige post. Dit keer zou het de spannendste week van het jaar worden, waarin ze zouden moeten afwachten of de teruggeplaatste embryo's een daadwerkelijke zwangerschap konden teweegbrengen.

Vrijdag waren de kinderen weer gekomen. Anneke en Michiel hadden kerstvakantie gekregen en vierden dit uitbundig waardoor het huis vol van leven was. 's Avonds vierden zij sjabbat en Chanoeka tegelijk. Michiel en Anneke zegden keurig de bijpassende brooches op. Zij hielden allebei één oog gericht op het eerste kaarsje en het andere op de in haast gekochte pakjes, die voor hen op tafel klaar lagen, voor als zij de zegenspreuk netjes zouden hebben uitgesproken.

Zwaantje maakte drie bakjes met noten en rozijnen klaar. De kinderen konden niet begrijpen dat Zwaantje niet mee wilde doen aan het spel met de tolletjes, waarbij de uitkomst bepaalt hoeveel lekkers je van de snoepspot wint. Anneke en Michiel drongen er op aan toch een vierde schaalteje te vullen voor het leukste moment van Chanoeeka, maar Zwaantje, die flinke buikpijn had gekregen, hield voet bij stuk en vertrok naar bed. Daar bleef zij ook de gehele volgende dag. Ze kwam zelfs niet naar beneden om afscheid te nemen van de kinderen.

De volgende ochtend kwam, geheel op schema, een dienstdoend arts aan huis om Zwaantje een injectie met zwangerschapshormoon te geven die de innesteling moest stimuleren.

Ze voelde zich te ziek om te lezen en viel tijdens de speelfilms die op de televisie werden vertoond, in slaap. Daardoor merkte zij niet dat de pijn in hevigheid toenam. Het leek wel de griep. Hoewel dokter Bloem nadrukkelijk had gezegd hem te bellen wanneer er iets was, liet Zwaantje Joost niet telefoneren. Voor een griepje bel je de gynaecoloog niet thuis. Zeker niet in het weekeinde. En al helemaal niet op kerstavond.

Deze stekende pijn kon ook de overstimulatie zijn waarvoor dokter Bloem had gewaarschuwd. Het was vaak een gunstig voorteken, had de arts gezegd, een verschijnsel dat niet schadelijk voor de eventuele foetus was. Bloem had uitgelegd dat hij in sommige situaties tot ziekenhuisopname besloot om het verloop van de overstimulatie van dichtbij te kunnen volgen. Wanneer er zwangerschap volgde, werd dat meestal een langdurige opname, totdat de piek van het zwangerschapshormoon dat het lichaam zelf aanmaakt, voorbij was.

‘Nu wil ik van je weten hoeveel pijn het doet’, eiste Joost.

‘Het is kerstavond. Het ziekenhuis is katholiek. Ze zullen me zien aankomen, alleen omdat ik misschien de griep heb.’

‘Hoeveel pijn heb je?’

‘Flink veel.’

‘Wil je de dokter bellen?’

‘Nee, dat is niet nodig.’

‘En als ik hem zelf bel?’

‘Dat is goed.’

De gynaecoloog was met zijn gezin naar de nachtmis, maar Zwaantje weerhield Joost er niet van het omstreeks middernacht opnieuw te proberen. Toen Bloem het verhaal van Joost had gehoord, wilde hij Zwaantje zelf aan de telefoon. Het spreken kostte haar moeite. Ze beloofde dat zij de volgende morgen naar het ziekenhuis zou komen.

‘Als je het niet vertrouwt, kom dan vannacht.’

'Morgenochtend is vroeg genoeg', antwoordde Zwaantje en gaf de hoorn aan Joost, omdat het haar te inspannend was om hem op de haak te leggen.

'Dokter', zei Joost, 'we vertrekken over een kwartier.'

Tijdens de reis naar het ziekenhuis durfde Zwaantje zich de omvang van de pijn te realiseren. Bij tussenpozen raakte ze licht in haar hoofd en sliep dan in tot een stekende pijn haar weer wakte. Joost keek met groeiende zorg naar de stand van de benzinemeter op het dashboard. Hij schatte dat hij nog honderd kilometer kon rijden. Dat was niet genoeg. Op Kerstnacht was alles dicht. Op het derde, onverlichte tankstation dat hij aandeed, stond een automaat die papiergeld accepteerde.

Bij het ziekenhuis reed hij tot aan de geopende zijdeur en waarschuwde de afdeling verloskunde, de enige afdeling die nooit is gesloten.

'Hoeveel weken bent u?' vroeg de broeder aan Zwaantje, die hij in een rolstoel had gezet.

Joost legde de situatie uit.

'Ik begrijp het', zei hij. 'U zult mijn vrouw Cora wel kennen. Zij werkt op de ivf-afdeling.'

Snel werd Zwaantje onderzocht door dokter Bloem, die midden in de kerstnacht naar zijn werk was gekomen.

'Je hebt inderdaad vrij veel overstimulatie. Het was zeker niet overbodig hierheen te komen. Gezien de heftige reactie denk ik wel dat er sprake kan zijn van een zwangerschap. Mogelijk hebben zich twee of drie embryo's ingenesteld, maar dat kan niet eerder dan over een week worden vastgesteld. Je blijft hier dus in elk geval de komende zeven dagen. Voorlopig ga je naar de afdeling gynaecologie, en daar is het goed toeven, maar als de pijn erger wordt, zul je misschien naar intensive care moeten worden overgeplaatst, omdat ze je daar nog beter in de gaten kunnen houden.'

De pijn was nog meer toegenomen en straalde uit naar haar schouder. De resterende nacht bleef een broeder in de weer met hete zakjes paraffine en extra kussens om de pijn te verlichten.

De volgende middag, na een feestelijke kerstmaaltijd die niet aan Zwaantje was besteed, hoorde Joost op de radio dat bij dezelfde benzinepomp waar zij op kerstnacht hadden getankt, een uur later de benzineslangen door een actiegroep waren doorgesneden.

Hij vertelde het Zwaantje, maar die reageerde niet.

'Kom morgen maar niet', zei Zwaantje. Het waren haar eerste woorden van die dag. De pijn was zo onverdragelijk dat elk woord, elk bezoek, zelfs het zijne, teveel werd.

Joost liet zich daardoor niet afschrikken en kwam de volgende dag toch op bezoek. Hij was juist op tijd om te zien dat zijn vrouw naar intensive care werd afgevoerd.

Een verpleegkundige legde Zwaantje aan een infuus met proteïnen. Daarna bracht hij een tweede infuus in de andere arm aan. Vervolgens begon hij maatregelen te treffen om haar ook nog eens van een catheter te voorzien.

'Moet dat van de dokter?'

'Nee, dat is standaard.'

'Dan wil ik het niet.'

'Het is anders voor uw eigen bestwil', mopperde de man, die niet veel tegenspraak was gewend.

'Ik hou het niet vol', beklagde Zwaantje zich bij de arts. 'En als het nog toeneemt, omdat ik in verwachting ben, weet ik niet hoe het verder moet. Ik kan niet meer pijn verdragen dan nu het geval is.'

'Daar kan ook geen sprake van zijn', zei de arts. Hij pauzeerde toen hij zag dat Zwaantje hem door een pijnpiek niet meer kon horen. 'Het mag beslist niet erger worden. Je krijgt al geen

middelen meer om de innesteling te bevorderen. Zodra blijkt dat je zwanger bent, komt er een toevloed van hormonen aan, die je leven in gevaar kan brengen. Dat is niet verantwoord. In zo'n situatie moeten we ingrijpen en de zwangerschap onmiddellijk beëindigen.'

Zwaantje hoorde dat hij ongerust was.

'Dat is goed. Op deze manier is het niks voor het kind. Als ik niet meer kan beslissen omdat ik te moe ben, moeten Joost en u het met elkaar bespreken.'

Zwaantje meende het. Ze was uitgeput en wist niet hoe zij het kon volhouden. Dit was geen geslaagde start voor een zwangerschap en wat haar betreft kwam die er ook niet meer. Elke zes uur werd haar bloed gecontroleerd. Eindelijk kwam op een avond het bericht dat de hormoonspiegel was gezakt. Voor het eerst kreeg Zwaantje een spuit waardoor de vernietigende pijn uit haar schouder trok en toen helemaal verdween. Het was het heerlijkste dat Zwaantje ooit had meegemaakt. Zij zonk in slaap.

Toen het opiaat was uitgewerkt, kwam de pijn terug, al was het niet in die mate als daarvoor. Het was een slecht voorteken voor wat de zwangerschap betrof. Er werd een test gedaan. De uitslag hoorde Zwaantje op de verpleegafdeling waarnaar zij terug mocht: niet in verwachting.

Nauwelijks had zij dit nieuws gehoord, of de telefoon naast haar bed begon zacht te knorren. Het was Zwaantjes moeder.

Niet van plan om naar het ziekenhuis te komen wist mevrouw De Vries zich vanuit haar comfortabele stoel via de telefoon op de hoogte te houden van haar jongste dochters wel en wee. Toen zij de informatie van haar schoonzoon onvoldoende had gevonden en het hoofd van de unit haar evenmin datgene kon vertellen wat zij wilde horen, had zij een paar dagen eerder op intensive care een telefoon bij Zwaantjes bed laten inpluggen

om de geschiedenis uit de eerste hand te horen. Het had niet mogen baten, haar moeder, die zelf oud-verpleegster was, had geen fiducia in de behandeling van haar dochter.

Het was Zwaantjes moeder geweest die na de geboorte van twee kinderen in de onderduik en drie na de oorlog geen volgende meer wilde. Mevrouw De Vries had zo vaak half lachend, half verontschuldigend beweerd dat zij in verwachting raakte wanneer een man haar slaapkamer binnenstapte. De jongste van het vijftal was net uit de luiers, zijzelf de tweeënveertig gepasseerd en vaak zo depressief dat zij in bed kroop zodra zij haar kinderen op school of bij burens had ondergebracht. Zij hield nog van haar man en hij hield nog van haar. Openlijk spraken zij over de nieuwe zwangerschap en besloten uiteindelijk samen dat dit zesde kind zou worden geboren. Mettertijd zou het prettige gevoel komen dat zij bij al haar andere zwangerschappen, onder invloed van de veranderde hormoonspiegel, steeds had gekend. Mettertijd zou zij de komst van dit kind aangaarden. Wat mevrouw De Vries betreft, had het alleen tijd nodig.

Zwaantje was nog niet in de gelegenheid geweest om Joost te vertellen dat zij weer terug op de gewone verpleegafdeling was, toen zij haar moeder aan de lijn kreeg.

'Zwaantje, lieverd, hoe is het nu met je?'

'Goed. De behandeling is waarschijnlijk mislukt.'

'Wat hebben ze toch met je gedaan?'

'De hormoonbehandeling is wat uit de hand gelopen. Dat heb ik je al uitgelegd, terwijl ik nota bene doodziek was. Maar als ik hersteld ben, ga ik het weer proberen.'

'Denk je niet dat de artsen in zo'n katholiek ziekenhuis je leven in gevaar brengen? Dat zij, je koste wat het kost, zwanger willen laten worden?'

'Hou toch op.'

'Joost wil erg graag dat je zwanger wordt, misschien dat hij

de artsen teveel heeft opgejut.'

'Mam, ik moet ophangen. De thermometer komt er aan.'

'Dat zie ik toch niet door de telefoon. Trouwens, ik heb zelf talloze thermometers in ieders toges gestoken.'

'Dag mam, we bellen nog.'

Misschien bestond er een kans dat één embryootje de eigenwijsheid bezat om te blijven zitten waar hij zat, had Zwaantje bedacht. Maar zij hield zichzelf voor de gek. Eerst die ontzettende pijn, dan het optimisme omdat zij waarschijnlijk in verwachting was, vervolgens het vooruitzicht dat zo'n zwangerschap moest worden beëindigd als haar leven in gevaar zou komen, en dan tot slot de wetenschap dat het was mislukt. Zoals Zwaantje eerder in de pijn was weggezonden, zonk zij nu in een diepe put.

Na een dag of wat maande een zuster Zwaantje om op te staan en rond te wandelen. Voorzichtig stond Zwaantje op. De ochtendjas sloot krap om haar heen. Ze was rondom opgezwollen door liters vocht dat haar lichaam vasthield. Het was een bijverschijnsel van de overstimulatie. Soms werd ze 's nachts kletsnat wakker. Dan lekte het water door haar poreuze huid naar buiten.

Langzaam schuifelde zij door de gang, zich vasthoudend aan de leuning langs de rand. Alle kamers waren leeg, alle zieken die nog konden kruipen, waren met de feestdagen naar huis gekropen. Het was bijna oudjaar.

In de verte hoorde Zwaantje een zwaar, pompend geluid. Ze stiefelde erheen en ontdekte een soort huiskamer met een ronde tafel, stoelen, planten en een centraal geplaatste televisie. Aan de deur hingen rode linten waaraan met spelden tientallen kerstkaarten waren opgeprikt. Het zag er aantrekkelijk genoeg uit om er even te rusten. Toen ontdekte Zwaantje een bed waarop een vrouw lag. Er was dus toch nog een patiënte op de afdeling. Het was deze vrouw geweest die zij in de gang rit-

misch als een stoomlocomotief had horen ademen, want zij lag aan beademingsapparatuur. Zij was niet, als de andere zieken, naar huis gegaan. Dat hoefde niet. Dit was haar huis.

Zwaantje had aan een verpleegkundige gevraagd of het goed was dat zij en Joost die avond een kandelaar met kaarsen zouden aansteken. Nadat de hoofdbroeder had uitgezocht of het brandalarm tegen iets dergelijks bestand was, verleende hij toestemming en vroeg of hij hun een prettige avond mocht toewensen.

Met de sjammes, het hulpkaarsje, stak Zwaantje al de acht kaarsen van Chanoeka aan.

‘Dat wij deze dag weer mogen meemaken’, zei Zwaantje en dacht aan de vrouw die de rest van haar leven in het ziekenhuis zou blijven wonen.

Zus kon het goed vinden met Tom. Zij zagen elkaar graag, ook buiten school om. Zijn ouders waren, evenals de hare, uit elkaar gegaan. Tom was de oudste. Hij woonde met zijn broer en zussen bij zijn vader, die een streng en ordentelijk huishouden voerde. Dat sprak Zus aan, misschien omdat het bij haar thuis zo anders ging. Zus was na de scheiding van haar ouders bij haar moeder gebleven, een moeder die geen notie had wat er in haar dochter van zeventien omging.

Op herfstmiddag hadden Tom en Zus afgesproken om bij hem het huiswerk te maken. Hij woonde vlakbij haar, in een zijstraat tussen de Apollolaan en Gerrit van der Veenstraat. Tom had een andere, kleinere kamer in het huis gekregen, waar hij de poten onder zijn bed had weggehaald, zodat het laag op de grond stond.

‘Veel gezelliger’, zei Zus, toen ze bemerkte dat Tom haar oordeel over zijn nieuwe kamer wilde horen. Zelf had Zus de juist het spiraal buiten op straat gezet. De matras lag nu rechtstreeks op de vloer, zoals Tom de eerstvolgende keer bij haar thuis zou zien.

Zoals meestal dronken ze eindeloos thee en luisterden zij naar radio Veronica op 1-9-2. Zus had het huiswerk in haar schooltas van skai gelaten en beneden bij de keukendeur laten staan, alsof al het andere in de wereld belangrijker was dan huiswerk. Als Tom al toespelingen maakte op het werk dat hun nog wachtte, dan verzon Zus een zwaarmoedig gespreksonderwerp om de aandacht af te leiden. Een uur kabbelde voorbij; Zus had zich regelmatig afgevraagd of zij wel ontspannen genoeg was, want haar hand trilde bij het inschenken van de thee.

Tijdens een korte nieuwsuitzending op de radio hoorden zij

dat er oorlog in het Midden-Oosten was uitgebroken. Israël was door Arabische landen op Grote Verzoendag aangevallen.

‘Wij kunnen toch niet binnen blijven zitten als er oorlog is?’

Het was Tom die dat zei. Verslagen trokken Tom en Zus hun jassen aan om buiten een wandeling te maken. Een overbuurman, die net zijn auto wilde instappen, zag Tom en riep dat het een schande was dat Israël was aangevallen op de dag dat iedereen in de synagoge was.

‘Vreselijk’, antwoordde Tom hem.

Zus wilde dat zij verdriet kon voelen. Of iets anders. Ze liep naast Tom en zag beelden voor zich van groepen Joden bijeen, onder hun witte gebedskleden met zwarte strepen. Ze zag menselijke karkassen die op oude filmbeelden in zwartwit voorbischokten. Hun verwilderde ogen lagen diep in hun schedel. Maar de cameraopnames waren genomen vanaf de andere kant van het prikkeldraad.

Ze probeerde zich te herinneren wat Jom Kipoer voor een dag was. Moeder deed smalend over de moderne uitspraak – zij sprak over Jom Kipper – maar wilde niet vertellen wat de betekenis van de dag was. Zij vond dat de joodse godsdienst er niet toe deed, evenmin als elke andere religie. Als Zus er meer over wenste te weten, kon zij naar de bibliotheek gaan, had moeder gezegd. Zus had gesputterd dat zij niet geïnteresseerd was in boeken, maar in moeders verhalen.

‘Nee, ik doe het niet’ was het antwoord.

Het had geklonken als een kluisdeur die in het slot sloeg. Al wat Zus wist, was dat Grote Verzoendag een echt belangrijke dag was, zelfs als je niet religieus was.

Tom sloeg zijn arm om haar schouder. Het was voor het eerst dat iemand haar troostte om iets dat niet haarzelf, maar een deel van het joodse volk betrof. Daardoor realiseerde Zus zich dat het haar niet uitmaakte of de Israëli's moreel correct handelden, of ze sympatiek, of gek waren. Zij had met dat volk te

maken. Dat vond Tom blijkbaar ook, anders had hij nooit zo vertrouwelijk gedaan.

Ze bleven in de buurt van Toms huis blokjes lopen om snel naar binnen te kunnen gaan als op het hele uur weer een nieuwsbericht kwam. Ze spraken nauwelijks met elkaar.

In de Gerrit van der Veenstraat kwamen zij langs de school waar Zus had opgezeten, net als Judith vele jaren eerder. In tegenstelling tot Judith had Zus de opleiding niet afgemaakt. De school had een uitstekende naam in de stad, maar Zus wilde er niet heen. Tegen haar ouders zei ze dat ze niet naar een meisjesschool wilde. Haar ouders wisten natuurlijk ook dat de Gestapo er tijdens de oorlog had gezeten, maar zij deden alsof het schoolgebouw daar niets mee te maken had. Zus, die niet hardop de oorzaak van haar afkeer had durven uitspreken, zag geen andere mogelijkheid om te protesteren dan door haar schoolwerk grondig te verwaarlozen. Daar had zij twee jaar voor nodig; toen werd zij van school genomen.

Gesteund door het medeleven van Tom en zijn familie vertrok Zus aan het einde van de middag naar huis. Zij wilde praten over deze oorlog, de betekenis van Jom Kipoer te weten komen. Maar thuis, aan tafel, werd niet meer gezegd dan het meest noodzakelijke. Niemand sprak met een woord over deze oorlog.

Ten einde raad belde Zus 's avonds, op een ogenblik dat de andere familieleden zich op een veilige afstand van de telefoon bevonden, haar vader op. Hij was thuis. Haar vader was opgetogen dat zij hem belde, maar in plaats dat zij het onderwerp aansneed wat haar bezighield, liet zij zich een afspraak op zondag aanpraten.

Zus had de historische, economische en politieke analyses van haar vader met belangstelling aangehoord en had gepoogd slimme vragen te bedenken waardoor hij verder kon borduren

op zijn uiteenzettingen. Het had haar uitstel gegeven voor de vraag die zij zich heilig had voorgenomen haar vader te stellen.

Ze zaten in een Chinees restaurant te wachten op een warme maaltijd. Hun samenzijn zou niet lang meer duren. Binnen het uur zou zij terug in de bus naar Amsterdam zitten en zou zij nog niets weten van zijn familiegeschiedenis, die ook de hare was.

'Mag ik je iets vragen?'

'Natuurlijk. Je mag altijd alles vragen.'

'Ik weet dat je niet graag over de oorlog vertelt.'

'Vraag gerust.' Vader ging verzitten.

'Doet het je pijn of verdriet als ik erover begin?'

'Zeg nu maar wat je wilt weten. Dan kan ik je antwoord geven.'

'Hoe ben jij eigenlijk de oorlog doorgekomen? Wat heb je al die tijd gedaan?'

Vader tokkelde gespannen met zijn vingers op de tafel. Een Chinese gerant kwam aangelopen om te informeren of meneer iets wenste. Vader zwaaide hem met dezelfde hand ongeduldig weg.

'Wat wil je nu eigenlijk weten?'

'Gewoon, wat je deed?'

'Wat ik deed? Is dat van belang, wat ik deed?'

Zus wenste dat ze het onderwerp niet had aangesneden. Het was niet haar bedoeling geweest haar vader overstuur te maken.

'Moet ik vertellen van martelmethodes waarbij de moffen een slang in iemands anus staken en er water door lieten lopen, zodat die man zijn eigen stront kotste? Is dat wat je wilt horen?'

Gechoqueerd legde Zus haar bestek weg.

'Nee, dank je, dat hoeft niet.'

Hulpeloos keek Zus naar de neutrale gezichtsuitdrukking van

haar vader. De samengebalde agressie van zoëven was verdwenen.

‘Als je het goed vindt, wilde ik trouwens een bus eerder naar huis nemen, want ik moet nog wat doen voor school.’

‘Dat is goed hoor. Ik zal even afrekenen en je naar de halte brengen.’

Vaders bui was voorbij. Zus haalde in de garderobe haar jas en wachtte op de stoep van het restaurant tot haar vader naar buiten kwam. Hun blikken kruisten en beiden glimlachten bij wijze van hernieuwde begroeting.

Op een avond in maart liepen Joost en Zwaantje, degelijk gearmd, door het stadsbos op weg naar een restaurant. Druppels van een verse regenbui gleden bij een windvlaag van de takken en de vogels zongen met een kracht alsof ze de laatste zonnestrallen wilden vasthouden. Tussen de natte bladeren van het vorig jaar dook overal jong groen op. Onderweg somden zij jongens- en meisjesnamen op, die ze vervolgens becommentarieerden of associeerden met bekenden van hen. De volgende dag zouden zij een nieuwe ivf-poging gaan wagen. De schrik over de mislukking van de vorige keer bleef aanwezig, maar zij waren vol hoop en dat was voldoende om iets feestelijks te ondernemen.

Bij het kaarslicht en een lamsschotel gaf Joost een pakje aan Zwaantje, dat hij al die tijd onder zijn regenjas had verborgen. Verrast nam zij het aan en haalde het papier eraf. Om hen heen klaterde een beschaafd applaus van andere gasten op. Zwaantje lachte, enigszins in verlegenheid gebracht. Voor zich hield zij een pandaberin met een jong in haar armen.

Vanaf dat ogenblik nam zij de berin bij elke tocht mee naar het ziekenhuis op de achterbank. Op de parkeerplaats propte Zwaantje het dier met haar jong onder in een tas, die zij voor dit doel steeds bij zich had. Het moest wel voor anderen verborgen blijven in welk bijgelovig stadium zij was aangeland. Anderen hadden daar niets mee te maken.

Na veertig tweedagelijkse injecties om de natuurlijke cyclus stil te leggen, negentien bloedprikken, achttien dagen aan het draagbare infuus, vier andere injecties, een punctie, de terugplaatsing van verscheidene embryo's en in totaal veertien

proefecho's, leek het of de mascotte inderdaad had geholpen: op de monitor in de behandelkamer verscheen een wit stipje in een donkergrijze omgeving.

Zwaantje was een maand in verwachting.

'Ik feliciteer jullie nog niet', zei dokter Bloem terughoudend. 'Je kent het verhoogde risico in de eerste drie maanden. Pas daarna is het een gewone zwangerschap, zonder medische indicatie.'

Toch wilden Zwaantje en Joost het fantastische nieuws voorzichtiger vierden. Zij haalden Zwaantjes moeder op uit haar aanleunwoning en namen haar mee uit eten.

'Ik vind het nog te vroeg om jullie te feliciteren', zei mevrouw De Vries, bij wie het oude verpleegstersbloed zich roerde. 'Maar ik ben wel heel blij voor jullie. Toch maak ik me ook zorgen. Is het eigenlijk bekend of zo'n hormoonkuur invloed zal hebben op Zwaantjes lichaam, of op dat van het kind?'

'Ik begrijp wel dat je je zorgen maakt, mam. Het lijkt volkomen onbezonnen wat ik heb gedaan. Maar het maakt mij eerlijk gezegd niet uit. Voorlopig is nog niet aangetoond dat het voor moeder of kind schadelijk is, al kan ik mij niet voorstellen dat het speciaal zo gezond zou zijn.'

'Dat bedoel ik, ja. Dit smaakt trouwens heerlijk. Ik wist niet dat bamboe zo lekker was. Panda's hebben geen slechte smaak.'

'Maar wat had ik dan moeten doen? Ik kan toch geen twintig jaar wachten tot het eerste reageerbuiskind volwassen is geworden? Ik kan alleen maar, net als iedereen in elke andere situatie, hopen en bidden dat we allemaal gezond blijven.'

'Daarop kan ik maar één ding zeggen', zei mevrouw De Vries.

Zwaantje zag van haar bord op.

'Omein!'

Mevrouw De Vries keek haar dochter en schoonzoon aan en toostte met haar glas water.

Tijdens het uurtje zwangerschapswemmen, waarvoor Zwaantje zich had opgegeven, verzocht de instructrice de deelnemers om elkaar bij de hand te nemen en een kring te vormen. Zwaantje, die tot dan toe was opgegaan in de oefeningen, ontdekte tegenover haar een vrouw met een asblonde paardestaart die zij, eenmaal opgemerkt, onmiddellijk kon thuisbrengen.

'Jos!'

Het was een oude schoolvriendin, die nu was gesierd met een reusachtige, bolle buik. Door het polyester van haar badpak kon je zien hoe haar navel naar buiten stulpte. Het kenmerkende, lange haar hing steil achterover. Jos lachte vrolijk.

'Wat leuk dat ik jou hier zie!'

Zij draaide haar hand naar haar mond alsof zij een kopje vasthield en daaruit dronk. Zwaantje gebaarde terug dat zij ook wilde bijpraten.

De watergymnastiek was hard werken voor Zwaantje, die haar conditie door de vele bezoeken aan het ziekenhuis had verwaarloosd. Zij had al haar aandacht tijdens de verdere les nodig om de oefeningen bij te houden.

Onder de douche vertelde de vriendin dat zij was getrouwd en al een zoontje van anderhalf jaar had.

'Wij krijgen nu een tweeling. Het kan elk moment gebeuren, maar ik vertel je niet of het jongetjes of meisjes zijn. Dat zie je wel op het geboortekaartje. Ik heb op een leuk adresje een hele originele gevonden. Waar woon jij eigenlijk? En trouwens, noem mij nu maar Josefien. Er is niemand meer die nog, zoals jij, Jos zegt.'

'Zeg jij dan Zwaantje. Als ik Zus hoor, voel ik mij gelijk weer een schoolkind.'

'Dat ben ik toch weer als ik jou zie.'

Tegen de tijd dat de oude schoolvriendinnen zich hadden aangekleed, had Zwaantje haar belevenissen met de ivf-behandelingen in grote lijnen verteld. Aangemoedigd door het onverwachte weerzien, vertelde zij licht beschroomd over haar mascotte, de pandaberin. Josefien bewoog vol medeleven haar blonde hoofd.

'Natuurlijk begrijp ik dat je alles probeert. Ik zou mijzelf ook geen leven zonder kind meer kunnen voorstellen. Ik zou nooit zo ver gaan als jij, maar dat is ieders keuze. Maar zeg eens,' en zij temperde haar stem, 'heb je dan de intimiteit niet gemist die je voelt wanneer je als man en vrouw samen een kind maakt?'

Zwaantje rolde de handdoek in elkaar en zocht de vloer af naar haar bakpak. Ze bleek erop te staan.

'Ik zou het niet weten.'

Ze propte de natte spullen in een plastic tasje.

'Tot volgende week! Als ik je niet zie, weet ik je excuus. Stuur me dan een kaartje!'

In haar haast om weg te komen liep Zwaantje voorbij de haardroger die in de gang aan de muur hing. Op de fiets bemerkte ze dat ze kwaad was. Sommige mensen vonden haar verhaal eng of onaangenaam. Anderen ontpopten zich juist als geïnteresseerde toehoorders. Het leek wel of er een taboe op ongewenste kinderloosheid rustte. Het paste zeker niet in de lijn der verwachting, nu iedereen eerst zijn of haar agenda moest raadplegen om maar niets aan het toeval over te laten. Bij zo'n uitgestippeld leven hoorden maatschappelijk succes, een gezond functionerend lichaam en, dank zij de pil, een kind op het uitgekozen moment. Maar het leek wel of het uitblijven of het mislukken van een zwangerschap diepe instincten wakker maakte. Alsof een vrouw die ongewenst kinderloos is, het boze oog zou hebben. Het was niet meer fatsoenlijk om in deze tijd zo'n vrouw te verstoten, maar in de vrienden- en familiekring bleef het soms opvallend stil. Op Zwaantje had dit

dan hetzelfde effect alsof zij ritueel de woestijn in werd gezonden.

Toen zij bijna bij huis was, haalde zij op straat een buurvrouw in.

'Straks word je nog verkouden, met dat natte haar!' verweet zij Zwaantje vriendelijk. 'Wat zul je 'm straks missen', zei Yvonne terwijl haar blik zich richtte op de plek waar bij Zwaantje, onder haar jas, binnen afzienbare tijd een berg zou verrijzen.

'Ik geloof er niets van', antwoordde Zwaantje, blij met de afleiding. 'Ik heb me enorm op deze zwangerschap verheugd, maar het valt me bar tegen.'

'Ben je misselijk?' klonk het meelevend.

'Nee, dat niet, maar dat is ook zo ongeveer het enige waarvan ik geen last heb. Ik ben doodmoe. 's Nachts krijg ik steeds kramp in mijn benen. Koken vind ik een bezoeking. Wat is dat toch voor een akelige gewoonte van mensen om eens per dag warm voedsel in hun mond te stoppen?'

Op de vrijdag- en zaterdagavonden kwam Zwaantje daar niet onderuit. Dan zette zij een laffe maaltijd op tafel, waarvan Joost en zijn kinderen bij elke hap proefden dat deze met tegenzin was klaargemaakt.

Met de opscheplepel in de hand stond ze te wachten of er een bord werd toegestoken.

'Mag ik ook een béétje?'

'Maar je zei net dat je honger had.'

'Nu niet meer zo.'

Met een getergd gezicht vroeg Michiel om een stuk challe. Hij propte het in zijn mond en probeerde de hap weg te kauwen.

'Is er iets?'

Zwaantje keek Joost en de kinderen aan.

'Het is zo vies', klaagde Anneke.

Joost en Michiel vielen haar bij.

'Vies? Weet je wat vies is?'

Zwaantje was in haar eergevoel aangetast, maar ze was te moe om toe te geven.

'Ik zal jullie een verhaal over mijn moeder vertellen. Toen zij van haar vierde in verwachting was, at zij heel graag ui.'

'Ui is wel lekker', zei Anneke, die graag rauwkost at, voorzichtig.

'Mijn moeder vond dat ook en als summum van zaligheid heeft zij eens gekookte uien op tafel gezet. Voor ieder twee stuks.'

Joost, Anneke en Michiel keken haar vol walging aan. Met de gedachte dat die glazige bollen binnenkort op Zwaantjes menu zouden verschijnen, aten haar man en stiefstumpers zwijgend hun bord leeg.

Toen de eerste kritieke maanden van de zwangerschap voorbij waren, liet mevrouw De Vries haar gereserveerde houding varen. Ze begon echt mee te leven. Dat was een nieuwe ervaring voor Zwaantje, die ervan was uitgegaan dat hun contact voor de rest van hun leven stroef zou verlopen. Hun verstandhouding ging nu echter met sprongen vooruit en toen Zwaantje tijdens een bezoek het verhaal over de uien deed, zag zij haar moeder voor het eerst in tijden glimlachen. Bij een kop thee vroeg zij wat haar moeder ervan vond als het kind, wanneer het een jongetje zou zijn, zou worden besneden. Mevrouw De Vries dacht rustig na.

'Ik heb indertijd een andere keuze gemaakt, maar het is jouw kind en als jij denkt dat het goed is, moet je het doen!'

Veel later dan Zwaantje zich had voorgenomen, stond zij op om naar huis te gaan. Bij het afscheid omhelsden zij elkaar niet alleen maar beleefdheidshalve.

Ruim een week later belde Hannie de Vries haar dochter.

‘Bel ik op een gelegen moment?’

Onbekommerd hadden zij het over van alles en nog wat. Over het geldbedrag dat zij haar kinderen had gegeven en waarvan Zwaantje alvast een fototoestel wilde kopen voor wanneer over een half jaar de baby er zou zijn. Over de muziek die mevrouw De Vries bij haar crematie gespeeld wilde hebben. Over welke kleding leuk stond bij een pasgeboren baby. Voordat zij er erg in hadden, bleek dat ze al anderhalf uur interlokaal aan het kletsen waren, zoals het moeders en dochters betaamt.

Een paar dagen later, op een zaterdag, kwamen Flip en zijn vriendin langs om een gemeenschappelijk cadeautje voor hun moeder, naar wie zij op weg waren, op te halen. Michiel deed de deur voor hen open. Flip vertelde dat hun tante Ella en verder Carry en Lientje waarschijnlijk ook zouden komen. Zwaantje kon zich helemaal voorstellen hoe iedereen, volgens de familietraditie, die avond kaasfondue zou eten, met daarbij een salade en een grote pot Lapsuang Suchong-thee. Gauw knipte zij een zomers boeketje uit de tuin en vroeg Flip dit mee te nemen en iedereen de hartelijke groeten over te brengen. Nadat Flip en zijn vriendin naar moeder waren vertrokken, stapte Zwaantje op de fiets om het fototoestel te kopen.

Na etenstijd bracht Joost de kinderen weg. Zwaantje begon de boel op te ruimen. Het was stil in huis, zonder kinderen. Als Joost straks terugkwam, zou zij voorstellen een wandeling te gaan maken in het bos vlakbij hun huis. Door het raam zag zij Joost aankomen en gebaarde hem dat zij naar buiten kwam.

Toen ging de telefoon over. Het was Flip.

‘Er is iets heel ergs gebeurd’, zei hij.

Zwaantje vroeg zich af wat dat voor ergs kon zijn, hij was immers bij moeder. Met haar ring tikte zij tegen de ruit om de aandacht van de wachtende Joost te trekken.

‘Wat is er dan?’

Joost kwam de kamer binnen.

‘Moeder is dood.’

‘Hoe kan dat? Jullie zijn toch bij haar?’

‘Het is net gebeurd. Na het eten’, zei hij onthutst. En toen Zwaantje geen antwoord gaf, voegde hij er stellig aan toe: ‘Haar koffie is nog warm!’

Dan heeft ze nog van de kaasfondue kunnen genieten, dacht Zwaantje onlogisch. Pas daarna begon het, als bij het lezen van een telegram, tot haar door te dringen: Moeder – baby’tje – ik – moeder – oma – dood – stop.

Zus hield niet van ontruimingen van kraakpanden. Ze hield niet van het nerveuze hondegeblaf, niet van de rellenpolitie en niet van de leren jacks. In verband met haar werk moest zij er toch op gezette tijden aandacht aan besteden. Journalisten werden geacht een opzichtige perskaart te dragen wanneer zij geen klappen wilden oplopen tijdens vechtpartijen die zij beroepshalve gadesloegen. Die perskaart moest zij nu op het hoofdbureau van politie gaan ophalen. Dat was een aangenaam lelijk gebouw.

De politieman vroeg Zus een ogenblik te wachten. Hij ging de rellenkaart in orde maken. Zus had geen gebruik gemaakt van de paternosterlift uit vrees dat zij zich niet snel genoeg zou kunnen oriënteren om er tijdig uit te springen. Dan zou zij worden meegevoerd naar de zolder, waar de kabinetjes kantelen, duikelen en weer naar beneden zakken. De brede wenteltrap kwam uit op een lange gang die door een dubbele rij tl-buizen werd verlicht. Aan weerszijden bevonden zich de afgeschermdde kantoorhokken, zoals bij veel oude overheidsburelen het geval is. De balie waartegen Zus leunde, was betimmerd met donkerbruine latjes. Ze hoorde hoe een agent papier in de wagen van zijn schrijfmachine rolde en in cadans begon te tikken. Uit de dofheid waarmee de mechanische armen de letters op het papier sloegen, maakte ze op dat die door minstens twee carbonvelletjes heen moesten om de onderste laag te bereiken.

Het kantoorgestommel maakte haar soezerig.

Toen kwam de agent terug. Met een klap legde hij de hard geplastificeerde rellenkaart in het midden van het gemarmerde schrijfblad op de balie, waarop Zus met haar elleboog steunde.

Zij hield de brug van haar neus tussen duim en wijsvinger en wist niet wat zij zag. De kaart was geel en de tekst was ter contrast van zwarte inkt. De vier letters flakkerden en deden haar ogen zeer. Ze wist dat er 'pers' stond geschreven, maar ze las 'Jood'.

'Wat moet ik daarmee?' vroeg zij wazig.

'In gevaarlijke situaties moet je de kaart duidelijk zichtbaar op je jas dragen.'

Ter verduidelijking sloeg hij zijn hand tegen zijn borst, ter hoogte van de plek waar vroeger de jodenster was gedragen.

'Alsjeblieft.' Hij strekte zijn hand uit.

'En als ik dat niet doe?'

'Dan loop je risico.'

Pas toen Zus handschoenen uit haar tas had opgediept en die had aangedaan, nam ze de kaart aan. Gauw wilde ze hem wegstoppen in haar jaszak, maar die was te klein.

Haastig nam ze afscheid van de agent. Het liefst was zij door de vloer gezakt of het gebouw uitgerend, maar zij herinnerde zich uit de oorlogsverhalen van haar moeder, dat je je in een onverwachte situatie juist beheerst dient te gedragen.

Zonder afscheid te nemen van de verwonderde politieman liep ze naar het einde van de gang. Voordat ze de eerste trede van de trap had bereikt, had zich in gedachten een lange lijst met te nemen maatregelen gevormd. Zo zou ze op zoek moeten gaan naar een andere winterjas, met brede zakken, waardoor ze de kaart snel kon tonen zonder hem zichtbaar te dragen. En zij zou, bij wijze van test, nadat zij de perskaart had moeten gebruiken, naar haar moeder moeten gaan om daar naar de journaalbeelden te kijken.

Zus deed een poging haar moeder te laten vertellen wat het Inwijdingsfeest inhield. In haar agenda had ze gezien dat het die avond zou beginnen. Van haar moeder kreeg ze niets nieuws te horen.

'Bij mijn ouders thuis vierden wij helemaal niets. Geen Sinterklaas, geen Channeke, geen Kerstmis, niets.'

'Maar bij ons werd altijd uitgebreid gesinterklaasd en met Kerst zorgde je altijd voor een boom in huis. Waarom deden wij dan niets aan Chanoeka?'

'Dat heb ik mijzelf vroeger voorgenomen. Ik wilde dat als ik ooit kinderen zou krijgen, zij konden genieten van de kitsch van een boom. Ik zag als kind op straat overal ramen met opgetuigde bomen en brandende kaarsjes. Daar genoot ik zo ontzettend veel van dat ik dat mijn kinderen ook wilde geven.'

'Heb je dan nooit ergens een chanoekia achter de ramen zien staan?'

'Jawel, maar ik wist niet waar die voor diende. Een boom vond ik veel mooier. Zou jij eens, als je tijd hebt, bij Flip willen gaan kijken? Ik vind dat het niet goed met hem gaat, maar ik kan geen goed contact met hem krijgen. Ik kom er niet achter wat er aan de hand is.'

Zwaantje beloofde in de loop van de week eens te zullen gaan langsgaan. Ze ruimde de tafel af en zette de vuile spullen op het aanrecht.

'Niet gaan afwassen, Zus!' waarschuwde haar moeder, die een afgepaste hoeveelheid water voor de koffie op het gas zette. Maar haar dochter draaide de heetwaterkraan open boven een aftands afwasteiltje om haar ergernis om te spoelen.

'Waarom noem je mij eigenlijk altijd Zus en zeg je nooit Zwaantje tegen me? Heb je zo'n spijt dat je me die naam hebt gegeven?'

'Ik vind het nog altijd een mooie naam. Je bent naar je overgrootmoeder vernoemd. Ik heb haar nooit gekend, maar er moet nog ergens een geschilderd portret van haar bestaan dat de oorlog heeft overleefd. Het moet een geduchte tante zijn geweest. Ze heette Zwaantje Meijer-Meijer, van haar mans- en van haar vaderskant.'

'Waar komt de naam Zus dan vandaan?'

'Gewoon, een van de kinderen begon je al snel zo te noemen en jij zei het hun na.'

'Was het als koosnaam bedoeld?'

'Ja, natuurlijk.'

'Maar waarom bleef iedereen mij na de kleuterschool zo noemen? Het is zo onpersoonlijk. Alleen maar functioneel. Nu kan ik het nauwelijks meer veranderen omdat iedereen mij met die naam kent.'

Moeder schonk kokend water op de koffie en draaide het gas onder het melkpannetje hoger, zodat beide precies gelijktijdig klaar zouden zijn.

'Wees alsjeblieft niet zo ongezellig om ook nog te gaan afdrogen. Trouwens het nieuws begint en dat wil ik niet missen. Er zijn vanmorgen vroeg weer toestanden in de stad geweest.'

Er werd op het nieuws ruim aandacht besteed aan de ontruiming van een kraakpand in de Amsterdamse binnenstad. Ze keek geconcentreerd naar de beelden en hoorde niet dat haar moeder de laatste pagina van De Volkskrant opensloeg en bij de kolommen van de televisieprogramma's keek wat de avond haar nog verder te bieden had.

Toen de nieuwslezeres een ander onderwerp aankondigde, keek ze naar haar moeder.

'Zal ik de teevee maar uitzetten?'

'Dat is goed, er is verder toch niets, vanavond.'

Zwaantje stond op om de televisie uit te zetten.

'Mam, deden die journalisten, die met hun gele perskaarten vlak bij de agenten stonden, je niet denken aan mensen met gele sterren op hun jas?'

De zin was er goed uitgekomen. Gewoon belangstellend, niet ondervragend. Voor Zwaantje bestond de oorlog uit foto's en fragmenten zonder geur, kleur, geluid of tijdsduur. Voor haar moeder lag dat anders. Moeder had op de kleurentelevisie beelden gezien die zij zeker zou associëren met wat haar dochter tot dan toe uitsluitend in zwart-wit had waargenomen.

‘Verdomd, je hebt gelijk.’

Zwaantjes inspanningen waren geslaagd. Een kwart eeuw nachtmerries en gedwongen gedachten hadden dan toch ertoe geleid dat er dankzij de oorlog een verwantschap tussen hen beiden bestond. Ze dacht dat zij haar moeder had bijgebeend.

Ze zocht oogcontact, wachtend of er van moeders zijde herkenning zou volgen.

‘Wil je nog koffie?’

Ze glimlachte toegeeflijk. Moeder stond erom bekend dat zij haar gevoelens goed onder controle had. Ze moest nog even geduld hebben.

‘Graag’, zei ze op voorhand geroerd.

Moeder repte zich naar de keuken. Geluiden van een lopende waterkraan, een aluminium ketel die op het fornuis werd geplaatst en van een deksel op een emailen koffiebuis. Geluiden die ze al duizend keer had gehoord.

‘Alsjeblieft, ik hoop dat je koffie zo goed is.’

Moeders roemruchte koffie, waar nooit iets mee mis was. Zwaantje had twee handen nodig om het kopje beet te pakken.

Thuis, waar een vuile vaat het aanrecht vulde, haalde zij de chanoekia die zij een paar maanden daarvoor in de oude stad van Jeruzalem had gekocht, uit de kast. Ze wikkelde het vloeipapier eraf. In het dikke boek van rabbijn De Vries over joodse feesten las zij de aanwijzingen na.

Met een flesje naaimachineolie vulde Zwaantje het rechter bakje en stak er een pitje in. Zij ontstak het lichtje en las in het opengeslagen boek dat zij G'd moest danken, Die ons het leven heeft geschonken en gelaten en ons dit tijdstip weer heeft doen bereiken. Het vlammetje brandde zo bescheiden als een eenzaam sterretje.

Ze was neerslachtiger dan ooit. Ze kende niemand aan wie ze zou kunnen vertellen wat zij zojuist had gedaan. Toch las ze hardop de woorden van de regels waarbij haar vingers rustten.

Op de dag dat Zwaantje was uitgerekend, hield de telefoon op te rinkelen. Niemand van de familie of vrienden durfde meer te vragen 'of er al wat was'. Het leek wel of de wereld tijdelijk afscheid van de aanstaande ouders had genomen en zij pas weer van zich mochten laten horen, wanneer zij die ene, speciale mededeling konden doen.

Toen ging de bel. Het was de buurvrouw met haar dochter Kim. In haar armen droeg het meisje een dekentje.

'Die mag jij hebben. Voor het baby'tje. Ik heb hem niet meer nodig.'

'Wat een mooie deken! Heb jij daaronder geslapen, toen je nog klein was?'

'Ja, maar toen was ik een baby. Nu ben ik een kleuter.'

Ze zweeg om Zwaantje de kans te geven zich van dit verschil bewust te worden.

Haar moeder voegde eraan toe dat Kim in deze deken zat gewikkeld, toen zij na haar geboorte met haar naar huis gingen.

'Maar mag ik hem dan wel hebben, als je er zulke herinneringen aan hebt?'

De buurvrouw glimlachte.

'Neem hem nu maar.'

Zwaantje nam het dekentje dankbaar aan. Ze legde het in de babykamer, die op een enkel détail na, piekfijn in orde was. Daar stond ook het koffertje dat mee zou gaan naar het ziekenhuis waar zij poliklinisch zou bevallen. Behalve wat ondergoed en toiletpullen wist Zwaantje niet wat zij er verder in moest doen. Het was geen vakantiekoffer, dus een boek of een zonnebril hoefde niet. Hooguit een pyjama. Ze vroeg Joost om raad. Hij zag de vrijwel lege koffer op de plek waar de commode moest komen te staan. Het model dat hij uit honderd andere

had uitgekozen, was natuurlijk niet leverbaar geweest. Het zou erom spannen wat het eerste zou komen: het kind of de commode. Zwaantje had het liefst willen wachten met het aanschaffen van alle benodigdheden tot na de geboorte van hun kind. Maar dat was Joost toch te ver gegaan. Hij wilde na al die tijd eindelijk kunnen toegeven aan de babyritis, het koortsachtig verlangen om alles te weten te komen over de noodzakelijke, handige en overbodige spullen die een baby nodig heeft. En dan een keuze te maken wat te kopen.

Het was Joost die ervoor had gezorgd dat er een wieg in huis kwam en dat er luihermpjes werden aangeschaft. Zwaantjes ideeën reikten niet verder dan het kind zelf. Van haar mocht de baby de eerste dagen gewoon in de foetushouding blijven, in een warme doek gewikkeld. Dicht tegen haar aan. Zij kon zich niet voorstellen wat een baby allemaal nodig had.

Joost stopte navelbandjes en priegelige lapjes textiel waar mouwtjes aanzaten in de koffer. Ook Kims deken verdween erin. Verder gebeurde er niets. Dagen verstreken in trage rust.

Bij de post lag een uitnodiging van het andere ziekenhuis waar zij zich hadden laten inschrijven voor een ivf-behandeling.

'Die hebben we niet meer nodig', riep Zwaantje naar Joost, die met Michiel en Anneke in de keuken postzegels aan het afweken was. Maar zij legde de brief toch onderop bij de papieren over de aanstaande bevalling.

Na het middageten vertrokken zij met elkaar naar haar zus Carry en nichtje Lien.

Vlak voordat zij na een gezellige, maar vermoeiende middag aan tafel wilden gaan... Het leek wel een wee!

Zwaantje vertelde het aan Joost en Carry. Kort overlegden zij. Ze zouden nog niets zeggen tegen de drie rondrennende kinderen en gewoon blijven tot het tijd werd om Michiel en Anneke terug te brengen.

Carry haalde een familiepak frites en Joost sneed, om iets om handen te hebben, een pond tomaten aan reepjes.

'Bij oma Hannie aten we nooit patat, maar altijd kaas-fondue', vertelde Lien aan Michiel.

'Vond je het niet eng, toen je oma doodging? Het lijkt mij echt griezelig', zei Anneke. Zij beefde opgetogen bij de gedachte aan zo'n unieke belevenis.

'Het was helemaal niet eng. Ze was ook oud, hoor. Maar ik denk wel veel aan haar. Is het waar, mama, dat oma vroeger bij jullie zo vies kookte?'

Carry wees naar de tomaten.

'Als je nog wat sla eet, zal ik je het verhaal over de spruitjes vertellen.'

'Spruitjes, jesses, dat is pas smerig!' Alle drie de kinderen slaakten demonstratief geluiden van afkeer.

'Op een keer aten we spruitjes' Begon Carry. 'Dat vonden we natuurlijk niet lekker, maar we hadden het arm. Dus het was zonde om eten weg te gooien. Onze moeder stond erop dat wij de spruitjes opaten. Toen wij dat weigerden, dreigde zij dat wij dan de volgende morgen dezelfde spruiten voor ons ontbijt zouden krijgen.'

Lien, Michiel en Anneke sisten van verontwaardiging. Zwaantje die het verhaal nooit eerder had gehoord, twijfelde aan het waarheidsgehalte, maar luisterde zo ingespannen mee dat ze vergat mee te ademen op een zachte wee.

'Inderdaad lag er de volgende ochtend op ieders bord een spruit. Maar... we aten hem niet op.'

'Kregen jullie dan geen brood?'

'Nee. Onze moeder zei tegen ons: "Geen chicanes en zonder ontbijt naar school!" En toen wij tussen de middag thuiskwamen, was de tafel gedekt en lag er weer op ieders bord een spruit. Toen pakte Judith haar spruit. Zij liet hem in de prullenmand vallen en zei: "Ziezo, die is weg en nu wil ik een boter-

ham". Daarna nam Mirjam haar spruitje en legde hem op een schaal tussen het fruit en de noten. Ik duwde de mijne in een bloempot en Simon legde zijn spruit onder z'n bord en prakte hem plat. Flip mikte de zijne als een propje papier onder de kast en Zusje...

'Wat deed Zwaantje?' vroegen de kinderen tegelijk.

'Die deed haar hemdje omhoog en stopte hem in haar luijer.'

Michiel keek bewonderend naar zijn stiefmoeder, die zich het voorval al luisterende bijna eigen had gemaakt.

'Dat je dat durfde!'

Met een hoofdknikje nam zij het compliment in ontvangst.

Zich bewust van het uitzonderlijke aan de situatie namen Zwaantje en Joost bijna ceremonieel afscheid van Carry. Vanuit de taxi zwaaiden ze nog een hele tijd. Michiel en Anneke zaten voor de eerste keer van hun leven in een taxi en genoten ervan. Hun vader had gezegd dat zij lopende niet op tijd thuis zouden zijn. De kinderen raakten in een feeststemming door de speciale geur die in de wagen hing. Ze hielden de meterstand zo nauwlettend in de gaten dat het gepuf van Zwaantje hun niet opviel.

Eenmaal thuis stelde Joost met een telefoontje de vroedvrouw op de hoogte. Die beloofde naar het ziekenhuis te komen, want met haar talent voor complicaties wilde Joost niet dat Zwaantje thuis zou bevallen.

De heftigheid en de frequentie van de weeën deden vermoeden dat de bevalling in een dikke, bemazzelde minuut voorbij zou zijn. Maar de ontsluiting ging niet gelijk op. Tijdens de seconden waarin Zwaantje kon denken, verweet zij zichzelf dat zij de afgelopen dagen niet meer rust had genomen. Ze zocht naar de kortst mogelijke formulering om iets te zeggen dat op Joost honderd procent, als een samengebalde eis op een spandoek, zou overkomen.

‘Ik maak dit af.’ De blik in haar ogen was beslist vuil. ‘Maar jij moet straks voor de baby zorgen. Dat kan ik pas als ik over een week of twee ben uitgeslapen.’

Joost keek haar begripvol aan, maar hij was er niet van overtuigd dat de tijd die zijn vrouw wilde hebben om te herstellen, door haar correct was gecalculeerd.

Zwaantje zag het. Hij had wel de strekking van haar boodschap begrepen, maar niet het gewicht ervan. En dat op dit ogenblik... haar voeten, die ze wijdbeens in rulle aarde plantte, hadden hun evenwicht gevonden. Zij blies tussen de sterren draden van glas. Uit de baren van de zee nam zij zoute druppels, legde die naast de dauw en dankzij haar behielden ze vorm. Door haar lichaam groeide een nieuw schepsel naar buiten, even nietig als groots. Zwaantje was bezig te volbrengen. Alleen wist zij niet of zij werd geboren of geboren liet worden. Daarom moest het woord dat alles uitdrukte wat zij aan het beleven was, worden gesist: ‘Echt!’

De krachtsinspanning die Zwaantje leverde, duurde uiteindelijk achttien onafgebroken uren. Toen golfde het kindje in zijn geheel plotseling pijnloos naar buiten.

Met stomme verbazing en vreugdetranen bekeken Zwaantje en Joost hun baby. Dit was dus het kind naar wie zij zo hadden verlangd. Een piepklein, bloot, rose gekleurd, zacht schreiend baby'tje met lang en donker haar. Het zwaaide met de armen en benen. Zwaantje ging niet de vingers en tenen tellen, want in een oogopslag had ze gezien dat het een prachtkindje was. Pas na een poosje keken ze of het een jongetje of een meisje was. Het was even zoeken, zo zonder bril en door de tranenwaas heen. Het was een meisje en zij leek op haar vader.

Het werd nog even spannend toen de nageboorte niet wilde komen. Omdat in vroeger tijden moeders hierdoor dikwijls in het kraambed stierven, waande de geschrokken Joost zich kor-

te tijd in een negentiende eeuws schilderij 'Aan moeders graf'. Nu was het een relatief gemakkelijke ingreep die in de operatiekamer werd uitgevoerd.

Later, toen Joost naar huis was gegaan om de geboortekaartjes gereed te maken voor verzending, belde Zwaantje naar Carry. Toen haar zus aan de andere kant van de lijn de hoorn opnam en Zwaantje haar stem hoorde, kon zij niet meer normaal praten.

'Ik heb een dochttertje, Eva', bracht ze uit.

Aan de andere kant van de lijn hoorde zij Carry een diepe ademteug innemen.

'Wat knap van je! Wat ont-zet-tend knap', articuleerde ze alsof zij uit een oude druk van "Jip en Janneke" voorlas. 'Wanneer mogen we komen?'

Toen moeder en dochter uit het ziekenhuis waren ontslagen, duwde Joost de rolstoel waarin Zwaantje zat, met Eva in haar armen. Terwijl Zwaantje bij de uitgang wachtte tot Joost de auto had gehaald, kwamen voorbijgangers nieuwsgierig kijken. Zwaantje toonde hun het kersverse baby'tje, dat in Kims deken lag gewikkeld. Gaaf en frêle. De mensen zuchtten van bewondering alsof zij de kroonjuwelen op fluweel zagen schitteren.

In de straat stonden de burens met hun kinderen achter het raam te wachten op de aankomst van het nieuwe buurmeisje. Zwaantje zag dat de ouders van de kinderen dichter tegen elkaar aan gingen staan, toen zij het dekentje herkenden. Joost opende het tuinpoortje voor Zwaantje. Thuis in de gang stond een reusachtige doos in de weg. De commode was zo juist gearriveerd.

Als de eerste drukte voorbij was, zouden Joost en Zwaantje beginnen met de voorbereidingen van het geboortefeestje. Dan zou Eva van de rabbijn haar joodse naam, Chawa, krijgen.

Maar zover was het nog niet. Iedereen draafde om het kraambed; er was een kraamhulp, er was kraamvisite en er was een asgrauwe, uitgetelde kraamheer. Tante Ella belde opgewonden op om te vertellen dat zij in een kast een rammelaar had gevonden die Zwaantjes moeder vroeger aan een achterneefje had gegeven, en Zwaantjes tante wilde gauw langskomen om die rammelaar te brengen. Zwaantje werd verzorgd, vertroeteld en haar gedachten werden geacht niet verder te gaan dan de baby, haarzelf en dan weer terug naar de baby. Voor Joost en haar was de geboorte van hun kind niet alleen een wonder, maar ook een geschenk. Eva schonk vreugde, puur door er te zijn.

Zwaantje was nu drie dagen moeder. In haar bewustzijn was de afdeling moederschap een nog onontgonnen ruimte. Voor haar ogen rolde zich een oneindig groot en breed tapijt uit. Daarboven en daaronder was een onmetelijk gebied. Zowel in de hoogte als in de verte stond er nog niets. Nergens was geur, kleur of geluid. Wel hing er de onvoorstelbaar aangename atmosfeer die uitnodigde om alles te gaan verkennen. Met Joost en Eva.

Het past tegenwoordig in de lijn der verwachting om niets aan het toeval over te laten. Ons leven wordt zoveel mogelijk uitgestippeld: maatschappelijk succes, een passend huis, een gezond functionerend lichaam en kinderen op het gewenste moment. Wanneer een verlangde zwangerschap uitblijft of mislukt maakt dat diepe instincten wakker bij mensen die dat overkomen. Maar ook bij hun omgeving. Het lijkt wel of er een taboe rust op ongewenste kinderloosheid.

Tegen het licht van haar joodse achtergrond en de geschiedenis van haar familie schrijft *Liesbeth Mok* (1955) over ongewenste kinderloosheid en over een in vitro fertilisatie-behandeling, die de kinderdroom moet doen uitkomen. Het is een boek over de betekenis van kinderen en de plaats die kinderen in ons leven innemen, maar ook over moederschap en stiefmoederschap.

ISBN 90-259-4518-X

